

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2023, c. 9, s. 2: 971-1008

M. Hayri Kırbaşoğlu'nun Ignaz Goldziher Savunusuna Eleştirel Bir Yaklaşım (Goldziher'i Anlamak Adlı Çalışması Özelinde)

A Critical Approach to M. Hayri Kırbaşoğlu's Ignaz Goldziher Advocacy
(Specific to His Study Understanding Goldziher)

Ahmet Emin SEYHAN

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis ABD,
Assoc. Prof., University of Afyon Kocatepe Faculty of Islamic Sciences,
Department of Hadith.

ahmeteminseyhan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5740-487X

DOI: 10.47424/tasavvur.1324508

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 8 Temmuz/ July 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Ekim / October 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Seyhan, Ahmet Emin. "M. Hayri Kırbaşoğlu'nun Ignaz Goldziher Savunusuna Eleştirel Bir Yaklaşım (Goldziher'i Anlamak Adlı Çalışması Özelinde).

Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 9 / 2 (Aralık 2023): 971-1008.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1324508>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

M. Hayri Kırbasoğlu akademik çalışmalarını hadis alanında yürüten bir araştırmacıdır. O, son çalışmasını ünlü oryantalist Ignaz Goldziher hakkında yapmış, *Goldziher'i Anlamak* adını verdiği kitabında özellikle Müslüman araştırmacılar tarafından tenkit edilen Goldziher'in doğru anlaşamadığını, ona karşı nefret ve karalama kampanyasının yürütüldüğünü ve çok büyük bir haksızlığa uğradığını iddia etmiştir. Bu makalenin yazılma nedeni Kırbasoğlu'nun mezkûr çalışmasında ortaya koyduğu Ignaz Goldziher savunusunun analizini yapmak ve tespitlerinde haklı olup olmadığını değerlendirmektir. Araştırmalarımız sonucunda daha önce Kırbasoğlu'nun Goldziher savunusuna eleştirel yaklaşan başka bir çalışmanın olmadığı görülmüş ve bu makalenin yazılmasına karar verilmiştir. Makale, Kırbasoğlu'nun söz konusu çalışmasıyla sınırlandırılmış, buradaki görüşlerinden hareketle hem onun hem de Goldziher'in doğru tanıtılması hedeflenmiştir. Makalenin sonunda Kırbasoğlu'nun Yahudi oryantalist Ignaz Goldziher ile ilgili değerlendirmelerinin sübjektif, tek taraflı, önyargılı, tepkisel, objektiflikten uzak ve yüzeysel olduğu sonucuna varılmış, ayrıca Goldziher ile alakalı analizlerinin büyük bir kısmının gerçeklerle örtüşmediği neticesine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İslâm, Kur'ân, Ignaz Goldziher, Hayri Kırbasoğlu, Oryantalizm.

Abstract

M. Hayri Kırbasoglu is researcher who studies in the field of hadith. Kırbasoglu's latest work was on the famous orientalist Ignaz Goldziher, and in his book *Understanding Goldziher*, he claimed that Goldziher, who was criticized by Muslim researchers, was not understood correctly, a hate and smear campaign was carried out against him, and he suffered a great injustice. The reason for writing this article is to analyze the defense of Goldziher put forward by Kırbasoglu in the aforementioned study and to evaluate whether he is right in his opinions and determinations. As a result of our research, it was seen that there was no other study that was critical of Kırbasoglu's defense of Goldziher, and it was decided to write this article. The article is limited to Kırbasoglu's aforementioned work, and it is aimed to introduce both him and

Goldziher correctly, based on Kırbasoglu's views here. At the end of the article, it was concluded that Kırbasoglu's evaluations about the Jewish orientalist Goldziher were subjective, one-sided, biased, reactive, far from objectivity and superficial, in addition, it was concluded that most of his analyzes related to Goldziher do not correspond to the facts.

Keywords: Hadith, Islam, Qur'an, Ignaz Goldziher, Hayri Kırbasoglu, Orientalism.

Giriş

Hayri Kırbasoğlu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görev yapmış, akademik çalışmalarını hadis alanında yürütmüş, eleştirel düşünceyi önemseyen günümüz hadis araştırmacılarındandır. O, Talat Koçyiğit (ö. 1432/2011) ve M. Said Hatiboğlu'nun yetiştirdiği öğrencilerden olup yıllarca lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri vermiş, pek çok talebeyi etkilemiş, hadis ilmine katkı sunan çalışmalar yapmıştır. Kırbasoğlu, araştırmalarını hadis ve sünnetin doğru anlaşılması ve yorumlanması konularına teksif etmiş ve bu amaçla da pek çok kitap ve makale telif etmiştir.

Ignaz (İshak) Goldziher (1850-1921) ise Stuhlweissenburg'da Yahudi bir ailede dünyaya gelmiş, Macar Kültür Bakanı Jozsef Eötvös'ün (1813-1871) desteğiyle Budapeşte, Berlin, Leipzig ve Leiden'de eğitimini tamamlamış, 1873 yılında Macar Hükümeti'nin desteğiyle Suriye, Filistin ve Mısır'a seyahat etmiş ve oradaki İslâm âlimlerinden dersler almıştır. O, Macar Hükümetini ve Macar Bilimler Akademisi'ni birçok uluslararası kongrede temsil etmiş, 1889'da Stockholm Müsteşrikler Kongresi'nde Kral II. Oskar tarafından büyük altın madalyaya layık görülmüş bir oryantalisttir. 1889-1890'da *Muhammedanische Studien (İslâm Kültür Araştırmaları)* adlı eserini yayınlayan Goldziher'in bilimsel çalışmalarının yanı sıra seyahat yazıları ve tuttuğu günlükler bulunmaktadır.¹

Bu makale üç başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta Kırbasoğlu'nun *Goldziher'i Anlamak* adlı kitabının analizi yapılmış, ikinci başlıkta Goldziher

¹ Mehmet Said Hatiboğlu, "Goldziher, Ignaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/102; Hüseyin Akgün, *Goldziher ve Hadis* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 31, 35-40, 56.

savunusu ayrıntılı olarak değerlendirilmiş, üçüncü başlıkta ise Goldziher'e yöneltmek zorunda kaldığı bazı tenkitlere yer verilmiştir.

1.Kırbaşoğlu'nun Goldziher'i Anlamak Adlı Çalışmasının Analizi

Kırbaşoğlu, Goldziher ile ilgili neden böyle bir çalışma yaptığını yine kendisi açıklamıştır. O, Goldziher'in *Muhammedanische Studien* adlı eseri Türkçeye çevrilir çevrilmez ilahiyat camiasında satır satır okuyan ilk kişinin kendisi olduğunu, daha önce kulaktan duyma bilgiler ya da yüzeysel okumalar üzerinden kafasında oluşan Goldziher imajının bu kitabı okuyunca yerle yeksan olduğunu ve ilk şoku yaşadığını, ardından Goldziher ile ilgili Hüseyin Akgün tarafından yazılan *Goldziher ve Hadis* adlı kitabı hızlıca gözden geçirince ikinci şoku yaşadığını ve üçüncü olarak da kafasındaki imaja asıl ve en önemli öldürücü darbeyi vurup paramparça edenin David Moshfegh'e ait *Ignaz Goldziher and the Rise of Islamwissenschaft as a 'Science of Religion'* adlı doktora tezi² olduğunu kaydetmiştir. Kırbaşoğlu, Moshfegh'in tezinde Türkiye'de ve İslâm dünyasında çizilen klişe oryantalist portresinden çok farklı bir kimlikle karşılaştığını ve söz konusu üç çalışmanın etkisiyle Goldziher üzerine yoğunlaştığını ve bu notları tuttuğunu ifade etmiştir.³

Kırbaşoğlu, çalışmasının birinci bölümünde Goldziher ile ilgili kişisel analizlerine yer vermiş, ikinci bölümde Moshfegh'in tezinden alıntılar yapmış, bunları birinci bölümdeki yaklaşımlarını besleyecek ve temellendirecek şekilde başlıklandırmıştır. O, üçüncü bölümde Goldziher ile ilgili muhtelif çalışmalardan pasajlara yer vermiş, dördüncü bölümde çoğunluğu Arapça yazılmış Goldziher ile ilgili bazı olumsuz değerlendirmeleri bir araya getirmiş, burada, ilk bölümdeki kişisel kanaatlerine mesnet teşkil edecek örneklerden bir seçki yapmıştır. Kırbaşoğlu, beşinci bölümde Goldziher'in İslâm gelişim tarihinin izlerini sürdüğü ilk cildi İslâm öncesine, ikinci cildi İslâm sonra-

² 386 sayfadan oluşan bu doktora tezi 2012 yılında California Üniversitesi'nde Prof. Dr. Martin Jay'in danışmanlığında hazırlanmıştır.

³ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak* (PDF: y.y., 2021), 14. Bu çalışma 295 sayfadan oluşmakta olup Kırbaşoğlu'na ait <http://www.hayrikirbasoglu.net/> adlı internet sitesinde 19.09.2021 tarihinde elektronik ortamda PDF olarak yayınlanmıştır. Bu çalışma bir matbaada basılmamış, e-kitap olarak okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Makale hazırlanırken adı geçen sitedeki e-kitap indirilmiş ve kaynak olarak mezkûr çalışmanın sayfaları gösterilmiştir.

sına ait *İslâm Kültür Araştırmaları* adlı kitabının geniş bir değerlendirmesini yapmıştır. Kırbaşoğlu, bu çalışmasında “destekleme ile eleştiri arasında özel bir denge” gözettiğini belirtmiş, çalışmasının “ne bir Goldziher güzellemesi ne de Goldziher karalaması” olduğunu, sadece onu anlama çabasının bir ürünü olduğunu ifade etmiştir. O, bu anlama çabasının beraberinde hakkaniyeti getirdiğini, bunun için de Goldziher hakkında Doğu’da ve Batı’da ortaya çıkan, özellikle muhafazakâr İslâmî kesimlerde görülen yanlış anlamalara, önyargılı yaklaşımlara, temelsiz ve mesnetsiz ithamlara cevap verdiğini, bunu yaparken de “hakkaniyet ve insaf adına hareket ettiğini ve bazı şeyleri ifşa ve teşhir etmekte de hiçbir tereddüt göstermediğini” kaydetmiştir.⁴

Kırbaşoğlu, İslâm dünyasında ve özellikle muhafazakâr çevrelerde Goldziher’in -bilimsel eleştiri düzeyi ve kapsamı dışında- şeytanlaştırma derecesinde bir nefret objesi haline getirildiğini, bu nefret söylemlerinin bir asır boyunca İslâm dünyasının enerjisinin boşa harcanmasına neden olduğunu, yaptığı çalışmanın bu enerji israfını durdurma ve Goldziher’in çalışmaları başta olmak üzere Batı’daki İslâm araştırmalarına “bilimsel serinkanlılıkla” yaklaşmaya katkıda bulunması amacını taşıdığını ileri sürmüştür.⁵ Kırbaşoğlu, çalışmasının Batılı bir İslâm araştırmacısının nasıl incelenip araştırılması gerektiğine dair “uygulamalı bir örnek işlevi görmesi niyetini” taşıdığını da kaydetmiştir. O, bir bilim adamını hayat hikâyesinden, kişiliğinden, çevresinden, döneminin tarihsel şartlarından bağımsız olarak ve anakronik biçimde, sadece yazdıklarına bakarak anlamaya çalışmanın ilmî bir yaklaşım olamayacağını iddia etmiştir.⁶ Yazar, bu çalışmanın kitap veya makale olmadığını, ama her iki amaç için de kullanılabilir hammaddenin ya da ham malzemenin olabildiğince sistematik ve analitik bir şekilde sunulmasından ibaret olduğunu ifade etmiştir. O, 13 Kasım 1921 tarihinin Goldziher’in 100. ölüm yıldönümü olduğunu, bu çalışmanın Batı’da ama özellikle Doğu’da vahamet ölçüsünde yanlış anlaşılacak bu “katıksız ilim adamının” İslâm araştırmaları alanındaki yeri ve önemini tarafsız bir zihniyetle ve bilimsel bir yöntemle yeniden

⁴ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 15.

⁵ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 15.

⁶ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 16.

belirlenmesine katkı sunacağını, ayrıca onun ölüm yıldönümü için yapılabilecek “en anlamlı çaba” olduğunu belirtmiştir.⁷

Kanaatimizce Kırbaoğlu'nun bu çalışması onun da ifade ettiği üzere ne kitap ne de makale olup her iki amaç için de kullanılabilir malzemenin derlenmesinden ibarettir. Kırbaoğlu'nun söylediğinin aksine çalışmada söz konusu ham malzeme olabildiğince sistematik ve analitik bir şekilde bir araya getirilememiştir. Ayrıca bu çalışma, “Batılı bir İslâm araştırmacısının nasıl inceleneceğine dair uygulamalı örnek işlevi” görebilecek düzeyde ve kapasitede değildir. Zira çalışma Goldziher'i aklama çabasıyla alelacele derlenen notlardan oluşmakta, benzer ifadeler oldukça sık tekrarlanmakta, bölümler ve paragraflar arasında mantıksal bir uyum ve bütünlük bulunmamaktadır. Bu bakımdan Kırbaoğlu'nun mezkûr ifadelerinin bilimsel tespitlerinden ziyade Goldziher'e duyduğu hayranlıktan kaynaklanan his ve temennilerini yansıttığı ifade edilebilir. Kırbaoğlu'nun tuttuğu bu notların “Doğu'da ve Batı'da tam olarak anlaşılmayan Goldziher'in hakkıyla değerlendirilmesine ve hak ettiği yere oturtmak için sergilenecek çabalara bir başlangıç ve mütevazı katkı sunmasını umduğunu söylemesi” de Goldziher savunusu yaptığına delâlet etmektedir. Ayrıca Kırbaoğlu'nun Joseph van Ess'in (1934-2021); “*Goldziher'in İslâm'a yaklaşımı tasavvur edilemeyecek kadar olumlu iken İslâm dünyasındaki imajı niye bu kadar berbattır? Günümüzde Müslümanlar niçin ona karşı [hasmane] bir tavır almaktadırlar?*” şeklindeki “haklı sitemlerini” bu çalışmanın bir ölçüde hafifletmiş olacağını ifade etmesi de⁸ Goldziher'i savunma çabasını ortaya koymaktadır. Zira burada “haklı sitemlerden” ziyade Goldziher'e hayran bir başka Batılı araştırmacının onu masum gösterme gayretleri, tek taraflı analizleri ve hissî yaklaşımları söz konusudur.⁹ Bu nedenle Kırbaoğlu'nun Müslüman ilim adamlarının Goldziher'e yönelik eleştirilerini “karalama kampanyası”, ancak kendisi gibi düşünen Batılı bir araştırmacının sübjektif kanaatlerini “haklı sitem” olarak yansıtması daha en baştan ilmî tarafsızlığını yitirdiğini göstermektedir.

⁷ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 16.

⁸ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 16.

⁹ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 129-132.

Goldziher hakkında doktora tezi hazırlayan Yahudi asıllı Moshfeqh'in de tıpkı Kırbaşoğlu gibi tarafsızlığını kaybettiği, ona hayran olduğu ve tezinde Goldziher savunusu yaptığı anlaşılmaktadır. Nitekim Moshfeqh'in; "*Geleneksel muhafazakâr Müslüman ilim adamlarının Goldziher'in İslâm'a olan yaklaşımlarında kendilerinininki gibi dogmatik ve skolastik bir teslimiyet içinde davranmasını beklmelerinin yanlış olduğunu*"¹⁰ söylemesi ve Müslüman ilim adamlarını "dogmatik ve skolastik bir teslimiyet içinde olmakla itham etmesi" onun da İslâm'a ve Müslümanlara karşı objektif bakmadığını göstermektedir. Nitekim Moshfeqh'in mezkûr ifadeleri İslâm'a negatif bakışı hakkında fikir vermekte, tezinde Goldziher ile ilgili ulaştığı sonuçların Kırbaşoğlu'nun kanaatleri gibi bilimsellikten uzak, taraflı, önyargılı, tepkisel ve duygusal olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

2.Kırbaşoğlu'nun Goldziher Savunusunun Değerlendirilmesi

Kırbaşoğlu, Goldziher ile ilgili akademik çalışma yapan ve onu eleştiren Müslüman ilim adamlarını "muhafazakâr ve baġnaz",¹¹ "mutaassıp muhafazakâr İslâmî kesimler",¹² "muhafazakâr ulemâ",¹³ "klasik İslâm ulemâsı",¹⁴ "muhafazakâr savunmacı İslâmî çevreler"¹⁵ vb. sıfatlarla nitelerken Goldziher'i "dindar nefretin odağına yerleştirilen bir akademisyen",¹⁶ "dindar Yahudi ailenin dindar evladı",¹⁷ "vahamet ölçüsünde yanlış anlaşılabilir katıksız bir ilim adamı",¹⁸ "hayatını ideallerine adayan ve bu ideale sadık kalan sağlam karakter sahibi tutarlı ve dürüst bir kişilik",¹⁹ "saflık, maneviyat ve bozulmamışlık peşinde koşan bir insan",²⁰ "şarlatan, şöhret avcısı, çıkarıcı ve ilkesiz biri değil aksine gayet tutarlı ilim ve fikir adamı",²¹ "evrensel insanî hedefe yöne-

¹⁰ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 27.

¹¹ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 22.

¹² Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 198, 209, 234.

¹³ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 198, 289.

¹⁴ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 228-229, 242.

¹⁵ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 220, 232, 234, 252.

¹⁶ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 22.

¹⁷ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 288.

¹⁸ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 16.

¹⁹ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 23.

²⁰ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 23.

²¹ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 23.

lik fikir üreten çok yönlü bir polimath (farklı disiplinlerde engin bilgiye sahip kişi/hezârfen)"²² vb. sıfatlarla övmüştür. Kırbaşoğlu'nun Müslüman araştırmacıları küçümseyen ama Goldziher'i metheden mezkûr ifadeleri ona hayranlık duyduğunu, objektif ve dengeli bir yaklaşım içinde olamadığını, onu savunmak amacıyla bu çalışmayı yaptığını göstermektedir.

Kırbaşoğlu, Goldziher ile ilgili akademik araştırmalar yapan Müslüman ilim adamlarını önyargılı olmakla ve bilimsel etik ilkelere uymamakla da itham etmiş, "sosyal bilimlerde anlamamanın ilk şartının kişinin kendisini metne açması olduğunu söylemiş, önyargılı yaklaşarak daha en baştan Goldziher'e ve eserlerine kendisini kapatanların onu anlayamayacaklarını" ileri sürmüştür.²³ Kırbaşoğlu, Goldziher'in İslâm'a dair çalışmalarına yön veren temel motivasyonunun ne olduğunu anlamadan, moda tabirle büyük fotoğrafı görmeden küçük fotoğrafın karelerine bakarak ya da ormanı görmeden tek tek ağaçlara bakarak onu anlamaya çalışmanın kaçınılmaz olarak Goldziher'e şaşkı veya miyop bir bakışla sonuçlandığını, İslâmî kesimlerin Goldziher'i yargılamadan önce onu anlamaya çalışmaları gerektiğini sık sık vurgulamasının sebebinin "tam olarak bu" olduğunu kaydetmiştir.²⁴ Kanaatimizce Kırbaşoğlu, Goldziher'in eserlerini okurken kendisini metne büyük bir hayranlıkla açmış, bu nedenle de onun bazı hatalarını fark edememiş, yanlış tespitlerinin bir kısmını savunmak durumunda kalmış, satır aralarında verdiği gizli mesajları veyahut bilinçli tahriflerini algılayamamış, metne kendilerini kapattıklarını ve önyargılı olduklarını iddia ettiği Müslüman veya bazı Batılı araştırmacıların gördüklerini görememiştir.

Aşağıda yer alacak başlıklar altında Kırbaşoğlu'nun Goldziher savunusu muhtelif açılardan değerlendirilecektir.

2.1.Kırbaşoğlu'nun Goldziher'in Yahudi Oluşuna Yapılan Vurguya Eleştirisi

Kırbaşoğlu, çalışmasında muhafazakâr ve bağnaz İslâmî çevrelerden Goldziher hakkında "bir şeyler karalayıp" da onun Yahudi kökenine²⁵ özel

²² Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 38.

²³ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 57.

²⁴ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 223.

²⁵ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 167.

olarak vurgu yapmayan hiç kimsenin olmadığını, başka ilim adamlarının etnik kökenine tutarlı ve özel olarak vurgu yapılmazken Goldziher ile ilgili “kasıtlı karalama kampanyasının” yürütüldüğünü iddia etmiştir. Ayrıca o, bir insanın etnik kökenine bakarak hüküm vermenin hem İslâm’ın şiddetle yasakladığı ırkçılık hem de kültürel olarak anti-semitizm olduğunu, oysa Goldziher’in ölünceye kadar tavizsiz Siyonizm karşıtı bir tavır sergilediğini, ama söz konusu çevrelerin bu gerçeği ısrarla görmezden geldiğini ve onun hakkında derin bilgisizlik içinde olduklarını ileri sürmüştür.²⁶ Kanaatimizce Kırbaşoğlu’nun Goldziher ile ilgili akademik çalışmalar yapan Müslüman ilim adamlarının yazdıklarını daha en baştan “bir şeyler karalamak” şeklinde küçümsemesi tarafsızlığını yitirdiğini göstermektedir. Çünkü Kırbaşoğlu, Müslümanların Goldziher hakkında yaptıkları çalışmaların büyük bir kısmını ilmî eleştiri kapsamında görmemiş, polemik amaçlı yazılar olduğunu iddia etmiştir.²⁷ Bu da onun Müslümanların çalışmalarına hiçbir kıymet atfetmediğini, önyargılarıyla hareket ettiğini, aşırı tepkisel davrandığını göstermekte, duygusal ve savunmacı üslubunu ele vermektedir. Öte yandan Goldziher’in bizzat kendisi her daim Yahudi olmakla övünen, başarılarını “*Bir Yahudi’nin başarısı*”²⁸ şeklinde niteleyen, “*Benim nabzımın atışı Yahudiliğe göredir*”²⁹ ve “*Yahudilik, hayatımın ayrılmaz bir parçasıdır*”³⁰ diyen bir oryantalisttir. Nitekim o, günlüklerinde inandığı dinin “peygamberlerin evrensel dini Yahudilik”³¹ olduğunu ve Yahudi doğduğu için kendisini bu dinin “atanan temsilcisi” gibi hissettiğini belirtmektedir.³² Onun bu sözleri kendisini “seçilmiş” gördüğüne delâlet etmektedir. Dolayısıyla Müslümanların onun Yahudi oluşuna yaptık-

²⁶ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 22-23.

²⁷ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 60.

²⁸ Aysun Yaşar Dilek, *Oryantalist Ignaz Goldziher’in Hayatı ve Hz. Muhammed Tasavvuru* (İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları, 2021), 13, 58.

²⁹ İbrahim Hatiboğlu, “Yakındoğu Seyahatine Dair Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İlk İslâm Dünyası Tecrübesi”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2002 Adapazarı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 156-157; Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 79.

³⁰ Albert Hourani, *Islam in European Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 37.

³¹ Hatiboğlu, “Yakındoğu Seyahatine Dair Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İlk İslâm Dünyası Tecrübesi”, 157.

³² Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 27; Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 79.

ları vurgudan rahatsız olmak ve bunu bir problem gibi görmek/göstermek isabetli değildir. Kaldı ki Goldziher Yahudi oluşunu gizlememekte, bununla övünmekte, kendini dinine adamakta, çalışmalarını reformist Yahudiliğe göre yürütmekte,³³ bunu da bizzat günlüklerinde ifade etmektedir. Diğer taraftan Kırbaoğlu, "muhafazakâr İslâmî kesimlerin Goldziher'i anlamaya çalışmadan yargılamayı tercih ettiğini, bunun temel sebebinin her Yahudi'yi Siyonist zannetme şeklindeki "yaygın algı ve çok güçlü takıntı olduğunu" ileri sürmüştür.³⁴ Kanaatimizce bu durum Kırbaoğlu'nun her ne pahasına olursa olsun Goldziher'i aklama telaşını göstermekte, bu ifadeleriyle bütün Müslüman araştırmacıları töhmet altında bırakmakta, tikel örneklerden yola çıkıp genelleme yapmakta, Goldziher'e duyduğu hayranlığı bir kez daha gözler önüne sermekte ve ilmî tarafsızlığını yitirdiği şeklindeki görüşümüzü teyit etmektedir.

Kırbaoğlu'nun Goldziher'in anti-siyonist ve anti-emperyalist olduğunu söyleyerek savunmaya kalkışması da uygun değildir. Çünkü burada önemli ve asıl üzerinde durulması gereken husus "onun İslâm'a karşı tarafsızlığını yitirip yitirmediği, gerçek niyetini gizleyerek İslâm hakkında maksatlı, önyargılı ve taraflı değerlendirmelerde bulunup bulunmadığı ve amacına ulaşmak için hakikatleri bilerek çarpıtıp çarpıtmadığıdır." Nitekim Goldziher'in çalışmalarını inceleyen ilim adamlarının kanaati "ilmî tarafsızlığını yitirdiği, maharetli bir şekilde İslâm aleyhtarı çalışmalar yürüttüğü ve bunu yaparken de kendini gizlemeyi çok iyi başardığı" yönündedir.³⁵ Dolayısıyla burada asıl cevaplanması gereken mezkûr tespitlerin haklı olup olmadığıdır. Çünkü onun anti-siyonist ve anti-emperyalist olması İslâm'la ilgili yaptığı tahrifatı, maksatlı değerlendirmeleri ve feci yanlışları ortadan kaldırmamaktadır.

2.2. Goldziher'in İslâm Düşmanı Olduğu Söylemine Eleştirisi

Kırbaoğlu, Goldziher'in kesinlikle bir İslâm ve Müslüman sempatzanı olduğunu, İslâmî kesimlerde Goldziher'in İslâm ve Müslüman düşmanı oldu-

³³ Akgün, Goldziher'in reformist bir tarafı olmakla beraber "geleneğe bağlı bir ihyâcı" olarak nitelendirmenin daha doğru olacağı kanaatindedir. Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 79.

³⁴ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 57.

³⁵ Talat Koçyiğit, "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1967), 43-44.

ğuna dair yaygın kanaatin nesnel bir delilinin bulunmadığını, bunda Siyonizm ile Yahudiliği aynı şey zanneden ve her Yahudi'yi Siyonist zanneden "çağdaş İslâmî hareketlerdeki düşünce sefaletinin" büyük etkisinin olduğunu iddia etmiştir. Kırbaçoğlu, Goldziher'in eserlerinde, günlüklerinde ve yaşantısında İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlık ettiğine dair "tek satır" dahi bulunmadığını, İslâm düşmanı olarak damgalanmasının nedeninin İslâmî konularda bir Müslümandan beklenebilecek yaklaşımların ondan beklenmesi ve bilimsel eleştirilerinin de düşmanlık olarak takdim edilmesi olduğunu ileri sürmüştür.³⁶ Kanaatimizce Kırbaçoğlu'nun Goldziher'in İslâm'a düşmanlık ettiğinin delilini yazdığı satırlarda araması, ama onun satır aralarında vermek istediği mesajları veya oluşturduğu menfî algıyı ya bilerek ya da bilmeden göz ardı etmesi eleştirel düşünceyi önemseyen bir akademisyene yakışmasa gerekir. Zira Goldziher mesajlarını satır aralarında örtük/gizil şekilde veren, İslâm ve Müslümanlar hakkında negatif algı oluşturmayı maharetle başaran bir oryantalisttir. Böyle bir algı oluşturma çabası ise gizli İslâm düşmanlığından başkası değildir. Görüldüğü üzere Kırbaçoğlu, söz konusu Goldziher olunca tenkitçi zihniyetini bir kenara bırakmış, eleştirel düşünceyi terk etmiş, apoloji güdüsüyle hareket etmiş, metin tetkiki/tenkidi yapmamıştır. Oysa Goldziher'in çalışmaları dikkatlice incelendiğinde onun İslâm, Kur'ân, Hz. Muhammed ve hadisler hakkında oluşturduğu negatif algı rahatlıkla görülebilir ve bütün bunlar İslâm'a düşmanlık ettiğine delil olarak sunulabilir. Nitekim Goldziher, İslâm dininin sahâbe ve sonraki nesillerin gayretiyle oluşturulduğunu, Kur'ân'ın hayalperest Muhammed tarafından yazıldığını,³⁷ hadislerin fakih ve kelamcılarının sözlerinin Muhammed'e nispet edilmesi olduğunu³⁸ ve isnâdların da sonradan uydurulduğunu iddia etmiştir.³⁹ Bütün bunlar

³⁶ Kırbaçoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 30.

³⁷ Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 189, 197-200, 207.

³⁸ Sabri Çap, "Goldziher ve Schacht'ın Hadislerin Yazılması ve Tedvinine Dair Görüşlerinin Kökenleri", *Modern Dönemde Hadis ve Babanzâde Ahmed Naîm*, ed. İbrahim Özçoşar vd. (İstanbul: Divan Kitap, 2022), 237-239.

³⁹ Ignaz Goldziher, *el-Akîde ve's-şerîa'fi'l-İslâm*, çev. Muhammed Yusuf Musa vd. (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısri, 1946), 69. Goldziher'in isnâd hakkındaki kanaatleri için bk. Rahile Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2020), 147-151; Rahile Kızılkaya Yılmaz, "Goldziher'in Hadise Yaklaşımını Belirlemesi Açısından Erken Dönem İslâm Toplumu Tasavvuru",

onun ilmî tarafsızlığını yitirdiğini ve oluşturmak istediği algıyı gözler önüne seren tespitlerdir. Bu bakımdan Goldziher'in çalışmalarında gerçekleri çarpıtarak İslâm'ı tahrif ettiği, Batılı okuyucu nezdinde İslâm'ı kötü gösterdiği eserlerinin satır aralarında sık sık zikrettiği beyanlarından anlaşılmaktadır.

2.3. Goldziher'in Şarlatan Olduğu Söylemine Eleştirisi

Kırbaoğlu, mutaassıp İslâmî kesimlerin Goldziher'e karşı önyargılı ve hasmâne tavır takındıklarını, kişiliğini merak edip yakından tanımak için uğraşmadıklarını, bu önyargılarının Goldziher ve onun gibileri "düşman, ahlaksız ve şer insanlar" olarak görmelerini meşrulaştırmaya sevk ettiğini iddia etmiştir. Kırbaoğlu, Goldziher'in akademik endişelerden öte herhangi bir çıkar endişesi taşımayan, hayatını ideallerine adayan, bu ideallerine sadık kalan, tutarlı ve dürüst bir kişilik; hayatını evrensel ideale adanmış "adlanmış", gayet tutarlı ilim ve fikir adamı olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰ Kanaatimizce Kırbaoğlu'nun bu ifadeleri gerçeklerle örtüşmeyen hissî analizlerdir. Çünkü Müslüman ilim adamları Goldziher'in şahsına hasmâne tavır takınmamış, ilmî tarafsızlığını yitiren ve İslâm'ı tahrife yeltenen bir müsteşrikin çalışmalarını tenkit etmiş ve iddialarını çürütmüşlerdir.⁴¹ Âlimlerin bilimsel eleştirilerini hasmâne tavır olarak nitelemek, Goldziher'i masum göstermeye çalışmak, tikel örneklerden yola çıkıp ona "şarlatan, şöhret avcısı, çıkarıcı, düşman, ahlaksız" denildiğini iddia edip genelleme yapmak, konuyu mecrasından saptırmak, mugalataya başvurmak, böylece ona yönelik eleştirileri cevapsız bırakmak doğru bir yöntem olmasa gerektir.

Kırbaoğlu'nun "Goldziher'in akademik endişelerden başka hiçbir endişe taşımayan, hayatını ideallerine adayan tutarlı ve dürüst bir kişilik" olduğunu iddia etmesi, Goldziher'e duyduğu derin hayranlığı ve savunmacı üslubunu ele vermekte, adeta kendisiyle aynileştirdiği Goldziher'i savunurken kendi savunusunu yaptığı şeklinde bir izlenimin oluşmasına neden olmaktadır. Oysa bu tür övgü dolu ifadelere gerek yoktur. Çünkü ilim adamlarının yazdıkları

Darulfunun İlahiyat [İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi] 32/2 (2021), 437-439, 454; Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 167-168.

⁴⁰ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 23.

⁴¹ Mehmed Said Hatiboğlu, "Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine", *İslâmî Araştırmalar* 6/2 (1992), 107-109.

rı kayıt altına alınmıştır. Ehil araştırmacılar bu kayıtları dönemin şartlarını dikkate alarak, anakronizme düşmeden, sağlıklı tefekkürün hakkını vererek tahlil eder ve bu ilim adamlarının gerçekten “tutarlı ve dürüst bir kişiliğe sahip olup olmadıklarını” delilleriyle ortaya koyarlar. Dolayısıyla İslâm konusunda tarafsızlığı yitiren ve Hz. Muhammed’e hakaretlere varan ağır ithamlarda bulunan Goldziher’in hayatını ideallerine adadığı bir gerçektir. Ancak bıraktığı eserlerden anlaşıldığına göre onun ideali İslâm’ı itibarsızlaştırmaktan başkası değildir. Bu gerçeği Goldziher’in kitap, makale ve günlüklerini büyük bir hayranlıkla okuyanlar değil, eleştirel gözle, seçici dikkatle, sorgulayarak, irdeleyerek ve çözümlenerek analiz edenler fark edebilir. Bu itibarla Kırbaşoğlu’nun Goldziher’in bilinçli tahriflerini ve hatalarını görememesi, eserlerine kritik-analitik ve bütüncül bakamaması, onunla ilgili mağduriyet algısı oluşturma çabası hissî davrandığını göstermektedir, denilebilir.

2.4. Goldziher’in Yılanın Başı Olduğu Söylemine Eleştirisi

Kırbaşoğlu, Müslümanların Goldziher’i adeta “yılanın başı” veya “büyük şeytan” görece kadar nefret etmelerinin kasıtlı olarak girişilen sistematik bir karalama kampanyasının ürünü olduğunu, muhtemelen bu kampanyanın altında da “İslâm geleneğine kutsayıcı bakışın” yattığını söylemiştir. Kırbaşoğlu, Goldziher’i şeytanlaştırma kampanyasının asıl hedefinin oryantalizmden gelen harici sebepleri bahane ederek ya da araç olarak kullanarak İslâm geleneğine -özel olarak da hadis geleneğine- yöneltilen “içeriden eleştiri ve sorgulama taleplerini bastırmak ve meşruiyetine leke sürmek” şeklinde açıklamıştır.⁴² Kanaatimizce Kırbaşoğlu’nun sürekli nefret söyleminden bahsetmesi ve Goldziher’e yönelik sistematik karalama kampanyasının yürütüldüğünü iddia etmesi kesinlikle doğru değildir. Zira Goldziher hakkında görüş belirten Müslümanların hakaret içermeyen ifadeler kullanmaları ve bu müsteşrike karşı müminleri uyarmaları gayet normaldir. Bu, karalama kampanyası değil, aksine “bilinçli olarak yürütülen akademik görünümlü İslâm’ı kötü gösterme faaliyetlerinin odağındaki kişiyi deşifre ederek” ümmet-i Muhammed’i uyarmak, bu müsteşrikin yazdıklarına karşı onları dikkatli olmaya davet etmektir.

⁴² Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 23.

Kırbasoğlu'nun iddiasının aksine burada İslâm geleneğini kutsama değil İslâm'ı yanlış tanıtma faaliyetlerine gösterilen "meşrû tepkiler" vardır. İslâm araştırmacılarının dinlerini koruma gayretlerini "geleneği kutsama" şeklinde göstermek ve Goldziher'i aklamaya çalışmak yanlıştır. Zira Goldziher İslâm geleneğini değil, doğrudan İslâm'ın kendisini hedef almaktadır. İslâm'ı bile- rek yanlış tanıtan bir müsteşrikin geleneği eleştirdiğini iddia etmek ve Müslümanların haklı tepkilerini "geleneği kutsama" şeklinde takdim etmek ne akademik ne de etik bir tavidir. Elbette Goldziher İslâm geleneğinin yanlışlarını veya hatalı din anlayışlarını eleştirebilir ve bu, gayet doğaldır. Ama doğrudan İslâm'a ve Hz. Muhammed'e yönelik haksız ithamlarda bulunması ve gerçekleri çarpıtması "gelenek eleştirisi" olarak gösterilemez. Bu bakımdan Müslüman araştırmacıların yaptığı Goldziher'e itibar suikastı değil, adı geçen oryantalistin çalışmalarındaki hileli yönlendirmeleri, önyargılı, art niyetli ve maksatlı değerlendirmeleri ifşa ve teşhir edip İslâm toplumunu ikaz etmektir.

Kırbasoğlu, mezkûr çalışmasında Goldziher'in "İslâm geleneğinin yanlışlarına sürekli vurgu yapmasını ve bunlar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmasını" gayet güzel tespit etmiş, ancak onun "geleneğin yanlışları üzerinde bu denli çok durmasının amacını/hedefini" bir türlü fark edememiştir. Nitekim Kırbasoğlu, onun bu çabalarını; "Goldziher'in sürekli olarak İslâm'ın eşitlikçi öğretisine vurgu yapması ve bu öğretilerden sapmaları kitabında geniş geniş ve derinliğine incelemesi..."⁴³ şeklinde hayranlık dolu ifadelerle izaha kalkışmıştır. Oysa burada Kırbasoğlu'nun idrak edemediği ama Goldziher'in esas yapmak istediği şey "İslâm geleneğinin yanlışlarını geniş geniş ve derinliğine" tahlil ederek geleneği "din" gibi göstermek ve buradan hareketle İslâm'ı değersizleştirmektir. Nitekim Goldziher'in çalışmalarında izlediği yöntem genel olarak böyledir. O, bu metodunda son derece başarılı olmuş, geleneğin yanlışlarını "dine mal ederek" İslâm'ı itibarsızlaştırma konusunda âdeta uzmanlaşmıştır. Ancak onun bu yaptığı bilimsel araştırma yöntemlerine aykırı, insaftan uzak, art niyetli yaklaşımlar olup İslâm'a objektif bakmadığını ve ilmî tarafsızlığını yitirdiğini göstermektedir.

2.5. Goldziher'in Saf İslâm'ı Aradığını İddia Etmesi

⁴³ Kırbasoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 194.

Kırbaşoğlu, Goldziher'in monoteist/tevhidçi/muvahhit bir tavırda olduğunu, İslâm, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin de üzerinde ve hepsini kuşatacak bir ideal olarak "evrensel monoteizmi" savunduğunu, onun İslâm üzerindeki bütün çalışmalarının da bu evrensel monoteizm ile yakından ilgisinin bulunduğunu iddia etmiştir. O, Goldziher'in bu ideale ulaşmak için idealin taşıyıcısı olarak gördüğü "gerçek saf İslâm'ı" yaşanmış tarihî İslâm içerisinde çekip çıkarmak, İslâm'ın saflığını bozan yabancı unsurlardan, özellikle de monoteizme aykırı pagan unsurlardan ayıklamak olduğunu ve araştırmalarını bu yönde sürdürdüğünü kaydetmiştir.⁴⁴ Kanaatimizce Kırbaşoğlu'nun bu tespitleri gerçeklerden tamamen uzak, tepkisel, yüzeysel ve duygusal analizlerdir. Çünkü Goldziher'in gerçek bir İslâm âlimi gibi "saf İslâm'ı" aramak ve "yaşanmış tarihî İslâm" içerisinde onu çekip çıkarmak gibi bir derdi hiçbir zaman olmamıştır. Kaldı ki İslâm'da zaten pagan unsurlar yoktur. Ancak İslâm geleneğindeki pagan unsurları İslâm'a mal etmek de büyük bir problem ve art niyetli bir yaklaşımdır. Goldziher'in gerçek saf İslâm'ı aramak ve onu monoteizme aykırı pagan unsurlardan temizlemek gibi bir amacı olsaydı bilinçli olarak "İslâm" ile "İslâm geleneğini", "İslâm" ile "İslâm kültürünü", "İslâm" ile "İslâm toplumunu" birbirine karıştırmaz, geleneğin yanlışlarını bilerek ve isteyerek dine mal etmezdi. O, İslâm'ın saf bir şekilde anlaşılması için gayret göstermek şöyle dursun kendisini adadığı mezkûr ideal uğruna İslâm'ı asılsız haberlere dayanarak tahrife yeltenmezdi. Mesela o, Hz. Muhammed'i hayalperest biri olarak tanıtmaz,⁴⁵ Kur'ân'ı onun yazdığını iddia etmez,⁴⁶ onu itibarsızlaştırmak için "hanımını kıskanmayan",⁴⁷ "mal ve servet düşkünü",⁴⁸ "ırkçılığı normal karşılayan biri olarak"⁴⁹ göstermez, İslâm'ın sahâbe, tabiîn ve tebeu't-tabiîn gayretleriyle tamamlandığını ileri sürmez,⁵⁰ hadislerle güvenilemeyeceği algısı oluşturmaz, hadislerin üç asır sonra yazıldığını ispatlamak için olağanüstü çaba sarf etmez, mızrak çuvala sığmayınca da bu görü-

⁴⁴ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 29, 41, 221, 270-271.

⁴⁵ Ignaz Goldziher, *İslâm Kültürü Araştırmaları*, çev. Cihad Tunç (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 1/47.

⁴⁶ Goldziher, *İslâm Kültürü Araştırmaları*, 1/28; Goldziher, *el-Akîde ve's-şer'îa' fi'l-İslâm*, 6-8.

⁴⁷ Koçyiğit, "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi", 43-45.

⁴⁸ Goldziher, *İslâm Kültürü Araştırmaları*, 2/515-516.

⁴⁹ Goldziher, *İslâm Kültürü Araştırmaları*, 1/125-126, 162.

⁵⁰ Goldziher, *İslâm Kültürü Araştırmaları*, 1/343; 2/20.

şünden dönmek zorunda kalmazdı.⁵¹ Dolayısıyla Goldziher'in muvahhit bir tavırda olmadığı, "saf İslâm'ı" aramadığı, asıl amacının Yahudiliğe hizmet olduğu ve ölünceye kadar da bu idealinden vazgeçmediği ifade edilebilir.

Kırbaoğlu, Goldziher'in eserlerinde genel olarak "İslâm'daki batıl inançlardan" seçti sunmaktaki amacını "İslâm'ın saf ve katıksız tevhîd öğretisinin üzerine asırlar boyunca birikmiş tevhîde aykırı unsurlara dair çeşitli alanlardan örnekler vererek durumun vahametini gözler önüne sermeye çalışmak" şeklinde açıklamıştır.⁵² Kanaatimizce Goldziher'in buradaki amacı "geleneğin yanlışlarına" bol bol örnekler vererek "İslâm'ın tam da böyle bir din" olduğu algısını zihinlere yerleştirmek, özellikle Batılı okuyucuya İslâm'ı sapkın bir dinî akım/öğreti olarak göstermektir. Kırbaoğlu bu hakikati bir türlü fark edemediği ya da ona duyduğu hayranlık nedeniyle anlamak istemediği için sürekli onun İslâm'ın tevhîd öğretisi üzerine birikmiş tortuları tespit, teşhis ve temizleme arayışında olduğu savını tekrarlamıştır. Kırbaoğlu, Goldziher'in zaman zaman kullandığı "İslâm" tabirinin aslında din olarak değil de "daha ziyade kültürel İslâm" olduğunu, bu gerçeği "sözün bağlamına bakarak çıkarmanın" hiç de zor olmadığını iddia etmiştir.⁵³ Bize göre Kırbaoğlu'nun anlamak istediğinin tam tersine Goldziher İslâm tabirini "kültürel İslâm" anlamında değil, bilinçli olarak "din" manasında kullanmıştır. O, "kültürel İslâm'ın", "yaşanmış tarihî İslâm'ın", "İslâm geleneğinin" bir başka ifadeyle "İslâm toplumunun" tüm yanlışlarını, hatalarını, kusurlarını, sapmalarını büyük bir ustalıkla İslâm'a mal etmiş, eserlerinde sürekli buna vurgu yapmış, İslâm hakkında negatif algı oluşturmak için olağanüstü gayret göstermiştir.

Kırbaoğlu, Goldziher'in evrensel monoteizm idealine ulaşmak için İslâm geleneğine eleştirel yaklaşımının içinden geldiği reformist Yahudilikte egemen olan filolojik tarihsel eleştiri yöntemini benimsemiş olmasından kaynaklanmış olabileceğini iddia etmiştir.⁵⁴ Ancak Goldziher, benimsediği bu yöneme de sadık kalmamıştır. Nitekim Görmez, Goldziher'in tarihi tenkit metodunu hadislere dürüst bir şekilde uygulamadığını, binlerce hâdiseden ve ara- larındaki benzerlikten hareketle "Asrın Rûhunu (Zeitgeist)" tespit edeceğine,

⁵¹ Ignaz Goldziher, *Hadis Kültürü Araştırmaları*, ed. Hüseyin Akgün (Ankara: Otto, 2020), 17.

⁵² Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 286.

⁵³ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 279, 284.

⁵⁴ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 37.

bir tek hâdiseden veya iki üç olaydan hareketle Asrın Rûhunu tespit edip yüzlerce hatta binlerce hadisi de bu ruha göre değerlendirmeye tabi tuttuğunu, bunun ise dürüstlikle bağdaşmayacağını ifade etmiştir.⁵⁵ Kırbaşoğlu'nun Goldziher'in İslâm geleneğine eleştirel yaklaşımını "filolojik tarihsel eleştiri yöntemini" benimsemiş olmasına bağlaması kısmen doğru olabilir. Kaldı ki Goldziher, İslâm geleneğini her türlü yöntemi kullanarak da eleştirebilir; lakin Görmez'in de ifade ettiği üzere bunu yaparken genelleme yapamaz, geleneğin yanlışlarını İslâm'a mal edemez ve onu "pagan unsurlarla dolu bir din gibi" gösteremez. Çünkü böyle yapmak yöntem ne olursa olsun bilinçli bir tahriftir. Zira "İslâm" ayrı "dinî gelenek" ayrıdır; "İslâm" ayrı "kültürel İslâm" ayrıdır; "İslâm" ayrı "yaşanmış tarihî İslâm" ayrıdır. Dolayısıyla Kırbaşoğlu'nun Goldziher'i muvahhit göstermeye çalışırken bu tür çarpıtmalarını görmezden gelmesinin doğru olmadığı ifade edilebilir.

Kırbaşoğlu'nun Goldziher'in Şia'ya eleştirel yaklaşımlarını, İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) Batnîlik aleyhine yazdığı *el-Mustazhurî* adlı eserini yayımlamasını, içinde Yeni Eflatuncu unsurlar barındıran rivâyetlere dair incelemesini, evliya kültürüne dair çalışmalarını, siyasî, fikhî ve kelâmî polemiklerin taşıyıcısı olarak gördüğü rivâyetlere eleştirisini "saf İslâm üzerine birikmiş tortuları/yabancı unsurları ayıklamak ve temizlemek hedefiyle bağlantılı olduğunu" iddia etmesi de⁵⁶ zorakî yorumlardır. Çünkü Goldziher'in yukarıda sözü edilen çalışmaları yapmaktaki temel hedefi karşıt görüşleri incelemek, bunlar arasından tezine en uygun malzemeyi bulmak ve bunları İslâm'ı itibarsızlaştırmak için kullanmaktır. Nitekim Goldziher kafasında kurguladığı neticeyi elde etmek için öncelikle Şîî-Sünnî, Ehl-i hadîs-Ehl-i re'y tartışmalarını incelemiş, Müslümanların birbirleri aleyhine söylediklerini tespit etmiş,⁵⁷ elde ettiği malzemeyi tezini destekleyecek şekilde yorumlamış, tarihî malzemede önermesini destekleyecek rivâyetler bulamadığı zaman keyfî⁵⁸ ve zorakî yo-

⁵⁵ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 88.

⁵⁶ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 29, 177, 214, 233.

⁵⁷ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 162.

⁵⁸ Fatma Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/2 (2009), 49-50.

rumlara yönelmiştir. Ancak araştırmacılar onun bu yöntemini tespit edip kayıtlara geçirmiş ve Müslümanları uyardırmışlardır.⁵⁹

2.6. Goldziher'in Rivâyetlere Metodik Şüpheyile Yaklaştığını İddia Etmesi

Kırbaoğlu, Goldziher'in İslâmî rivâyet malzemesine ve literatürüne önyargılı ve toptancı bir şüphecilikle yaklaşmadığını iddia etmiş ve bunu ispatlamak için epey uğraşmıştır.⁶⁰ Oysa Goldziher rivâyet malzemesine büyük bir tereddütle yaklaşmış, hadisler hakkında şüphey uyandıran tavrını hiçbir zaman terk etmemiş,⁶¹ her fırsatta hadislerle güvenilemeyeceği algısı oluşturmuştur.⁶² Kanaatimizce Kırbaoğlu ona duyduğu hayranlık nedeniyle bu art niyetli tutumunu fark edememiş, Goldziher'in temkinli metodik şüpheciliğinin hadis rivâyet malzemesinin tamamına değil, siyasî, kelâmî, tasavvufî ve fikhî akımlar, ekoller ve eğilimlerin eserlerinde yer verdiği "polemik türü rivâyetlere" olduğu tezini savunmuştur.⁶³ Oysa Kırbaoğlu'nun bu tespitleri de gerçeklerle örtüşmemektedir. Çünkü Goldziher'in şüpheciliği metodik olmaktan ziyade "hadisler hakkında şüphey uyandırma ve çoğuna güvenilemeyeceği algısı oluşturma"⁶⁴ amacına matuftur. Nitekim Theodor Nöldeke (1836-1930), onun bu aşırı şüpheci yaklaşımını doğru bulmamış ve ona haklı itirazlar yönelmiştir.⁶⁵ Goldziher rivâyet malzemesinin Hz. Peygamber'e aidiyetiyle veya güvenilirliğiyle hiçbir zaman ilgilenmemiş, kendi görüşünü destekleyen rivâyetleri İslâmî literatürden seçip almış, birincil önceliği bu malzemeyi zih-

⁵⁹ Tahsin Görgün, "Goldziher, Ignaz (Metodu)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/105-106.

⁶⁰ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 195-199.

⁶¹ İlyas Canikli, "Ignaz Goldziher'in 'İslâm Kültürü ve Araştırmaları I-II' Eseri Bağlamında Hz. Peygamber ve Hadisler Hakkındaki Görüşlerine Yeniden Bakış", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 356.

⁶² Hafize Yazıcı, "A Study on the Historical Foundations of Jewish Orientalism: Ignaz Goldziher Example/Yahudi Oryantalizminin Tarihi Temelleri Üzerine Bir Araştırma: Ignaz Goldziher Örneği", *HADITH* 5 (2020), 136-137.

⁶³ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 222.

⁶⁴ M. Fuad Sezgin, "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 2/1 (1956-1957), 25.

⁶⁵ Nöldeke'nin itirazlarının ayrıntıları için bk. Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 292.

ninde kurguladığı hedefe ulaşmak için araçsallaştırmak olmuştur.⁶⁶ Hadislere güven konusunda daha pozitif yaklaşım sergileyen Johann Fück (1894-1974) de, Goldziher ve ona tabi olanların bu yaklaşımını tenkit etmiştir. Fück, her ne kadar Müslüman münekkitletler, rivâyetlerdeki uydurma olan unsurların tamamını ayıklayamamış olsalar da hadislere güvenin tamamen yitirilmesinin haksız bir genelleme olacağını, zira hadislerin gerçek bir özünün bulunduğunu, “hadislerin ilk iki asrın icadı ve sadece sonraki nesillerin peygamber ve sahâbesini nasıl tasavvur ettiklerini gösterdiğini iddia eden bakış açısının” hem Peygamberin kudretli kişiliğini hem de bağluları üzerinde meydana getirdiği olağanüstü etkiyi tamamen yanlış anlamalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.⁶⁷ Elbette Goldziher hadislere iyimser bir güven yerine “şüpheli bir temkinle” yaklaşabilir. Ancak metodik şüphe ile hadisler hakkında şüphe uyandırma arasında da fark vardır. Goldziher’in yaptığı şüpheli temkin değil, hadislere güveni sarsmaktır. Herbert Berg’in⁶⁸ Goldziher’in “az da olsa sahîh hadisin varlığını kabul ettiğini” yahut “hadisleri muhafaza işlemini güvenilir bulduğunu” belirtmesi de⁶⁹ bu gerçeği değiştirmemektedir. Kanaatimizce Goldziher’in böyle “birkaç küçük doğru tespitine” bakarak devasa yanlışlarını ve negatif algı oluşturma çabalarını⁷⁰ görmezden gelmek, yaptıklarını haklı ve meşrû göstermek bilimsel bir tavır değildir. Kırbasoğlu, tenkitin muhatabı Goldziher olunca “metodik şüphelilik” ile “hadisler hakkında şüphe uyandırma faaliyetini” birbirine karıştırmış görünmektedir.

2.7. Goldziher’in Nâsih-Mensûh Konusuna Yaklaşımına Sessiz Kalması

Kırbasoğlu, Goldziher’in icmaa aykırı hadis rivâyetlerini savunan hadisçilerin içine düştükleri sıkıntılı durumu aşmak için “hileli bir uygulama olan nâsih-mensûh yöntemine” başvurduklarını iddia etmesini ve bu bağlamda

⁶⁶ Görgün, “Goldziher, Ignaz (Metodu)”, 14/105; Rahile Kızılkaya Yılmaz, “Hegel’in Tarih Felsefesinin Goldziher’in Hadisleri Değerlendirme Yöntemine Etkisi”, *İnsan ve Toplum Dergisi* 11/3 (2021), 223.

⁶⁷ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 163.

⁶⁸ Herbert Berg, hâlen North Carolina Wilmington Üniversitesi’nin Felsefe ve Din bölümünde profesördür. Berg, yüksek lisans ve doktorasını Toronto Üniversitesi’nin Centre for the Study of Religion bölümünde tamamlamıştır.

⁶⁹ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 165-166.

⁷⁰ Ebû Hüreyre (ö. 58/678) hakkında oluşturduğu menfi algıyla ilgili bk. Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 170-172.

İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) icmaa saygı duyan yaklaşımını daha dürüst bulduğunu söylemesini övmüştür.⁷¹ Kanaatimizce Kırbaoğlu, Goldziher'in iddia ettiği gibi nâsih-mensûh konusunun "hileli bir uygulama olmadığını", icmaa aykırı hadisleri savunanlarla bir ilgisinin bulunmadığını, birkaç örnekten yola çıkarak genelleme yapmasının yanlış olduğunu ifade etmeyerek hata etmiştir. Aynı şekilde Kırbaoğlu, Goldziher'in İbn Kuteybe'nin yaklaşımını daha "dürüst" bulduğunu söylemesini ön plana çıkartıp icmaa aykırı hadis rivâyetlerini savunan hadisçileri zan altında bırakmasına ve hadisler hakkında şüphe uyandırmasına sessiz kalarak da yanlış yapmıştır. Nitekim Talal Maloush⁷² ve Harald Motzki (1948-2019), Goldziher'in sınırlı sayıdaki örnekten yola çıkarak çok kolay "genelleme" yapabildiğini, amacına hizmet eden rivâyetlere "seçici" yaklaştığını, işine gelenleri alıp gelmeyenleri yok saydığını söyleyip onu tenkit etmişlerdir.⁷³ Fakat Kırbaoğlu çalışmasında Maloush ve Motzki'nin bu tespitlerine⁷⁴ hiç yer vermemiştir. Dolayısıyla Kırbaoğlu'nun eksik bilgiye dayalı bu araştırması Goldziher ile ilgili sağlıklı analizler yapmasını ve doğru sonuçlara ulaşmasını engellemiştir. Bu bakımdan bir araştırmacının akademik birikimi, yeterliliği ve güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olabilecek eksik incelemeye dayalı hatalı analiz ve değerlendirmelerden kaçınmasının uygun olacağı ifade edilebilir.

2.8. Goldziher'in Hatalı Tercümelere Dayanılarak Eleştirildiğini İddia Etmesi

⁷¹ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 237.

⁷² Talal Maloush, 2000 yılında Edinburg Üniversitesi'nde hazırladığı ve başarıyla savunduğu 389 sayfadan oluşan *Early Hadith literary and the theory of Ignaz Goldziher* isimli doktora tezinde bu sonuçlara ulaşmıştır.

⁷³ İbrahim Kutluay, "Müslüman Araştırmacıların Bazı Oryantalistlere Yönelttiği Tenkitler: Fuat Sezgin'in Goldziher Eleştirisi Özelinde", III. Uluslararası Ahmed Hani Sempozyumu (İslâm Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat Sezgin), (5-6 Ekim 2019, Ağrı) Bildiriler Kitabı, ed. Adem Yerinde (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2019), 291-292. Akgün de Goldziher'in teşmilci yaklaşımını eleştirmiştir. Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 151, 203, 216-220, 290, 294.

⁷⁴ Ahmet Yücel, "Oryantalistlerin Hadis ve Sünnet'e Yaklaşımları", *İslâm Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet* (İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020), 585-586.

Kırbaşoğlu, “sağlıksız tercümelere dayanılarak Goldziher’i eleştirme ve yargılama hatasının yapıldığını, özellikle Arap dünyasında yayımlanan ve diğer İslâm ülkelerine yayılan Goldziher eleştirilerinin pek çoğunun bu yanlış tercümelere bir ürünü” olduğunu iddia etmiştir.⁷⁵ Kırbaşoğlu bu tespitinde kısmen haklıdır; ancak bu durum Goldziher’in yaptığı fahiş hataların ve gizli İslâm düşmanlığının tespit edilmesine engel değildir. Yapılan tercümelelerdeki bazı küçük kusurları gerekçe göstererek onun bilinçli tahriflerinin üzerine örtmeye çalışmak sağlıklı bir metot değildir.

Kırbaşoğlu, Goldziher hakkında karalama kampanyaları yürüten kesimlerin doğrudan onun eserlerinden ziyade ikinci üçüncü dereceden tevsik edilmemiş bilgi ve iddialara, aslı olmayan söylentilere dayandıklarını, eserlerini inceleyenlerin ise onun hakkında kapsamlı bir araştırma yapmaksızın bazı eserlerinden hareketle yola çıktıklarını, o eserleri de ciddi bir biçimde incelemeksizin sadece cımbızla işlerine gelen pasajları çekip onlar üzerine yoruma giriştiklerini söyleyerek savunmuştur. Yazar, Goldziher’i anlama konusunda muhafazakâr kesimlerdeki isteksizliğin pek çok sebebinin bulunduğunu, bunların başında da onu ötekileştiren, hatta şeytanlaştıran söylemler kadar onun yazdıklarının muhafazakâr kesimlerin ezberlerini bozarak kendilerini sorgulamaya sevk etme ihtimali ve bu ihtimalin yol açtığı “hakikat korkusu” olduğunu iddia etmiş,⁷⁶ hem niyet okuyuculuğu yapmış hem de Goldziher’i haklı göstermek için çabalamıştır. Ayrıca Kırbaşoğlu, Müslümanların Goldziher ile ilgili değerlendirme ve eleştirilerini tamamen bilimsel temele oturtacaklarına, işi apoloji konusu, hatta polemik meselesi yapma cihetine götürdüklerini ileri sürmüştür.⁷⁷ Kanaatimizce Kırbaşoğlu söz konusu Goldziher olunca aşırı iyimser tavır takınmış,⁷⁸ gerçekçi olamamış, apoloji güdüsüyle hareket etmiş, genellemelerine hiç itiraz etmemiş, maksatlı tespitlerine eleştirel gözle ve seçici dikkatle yaklaşmamış, bu nedenle de Goldziher ile ilgili doğru analizler yapma imkânından mahrum kalmıştır.

2.9. Goldziher’in Eserlerini Batılılar İçin Yazdığını İddia Etmesi

⁷⁵ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 58.

⁷⁶ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 287.

⁷⁷ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 288.

⁷⁸ Mustafa es-Sibâi, *es-Sünne ve mekânetuhâ fı’t-teşrî’l-İslâmî* (Beyrut: el-Mektebetu’l-İslâmî, 1398/1978), 189.

Kırbasoğlu, Goldziher'in eserlerini Müslüman okuyucuyu göz önüne alarak yazmadığını, "bütün araştırmalarını" tamamen Batı dünyasını, Batılı okuyucuyu ve Batı kültürünü temel ve hedef alarak yazdığını,⁷⁹ böyle olunca da ondan İslâm dünyasının ve Müslümanların beklentilerini ve hassasiyetlerini gözeten bir çizgi izlemesini beklemenin ve eserlerini bu beklenti ışığında değerlendirmenin fevkalade yanlış olacağını söylemiştir.⁸⁰ Kanaatimizce Kırbasoğlu'nun bu savunusu da isabetsizdir. Çünkü Goldziher 1908 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Avusturya-Macaristan Krallığı'na bağlanan Bosna-Hersek eyaletinin Müslüman okullarında okutulmak üzere bir ders kitabı hazırlamakla görevlendirilmiş, yazdığı kitap liselerde ve öğretmen okullarında düzenli olarak okutulmuş, ancak o, bu kitabında⁸¹ da aynı savlarını tekrarlamayı sürdürmüş, Müslümanların beklentilerini ve hassasiyetlerini kat'i surette dikkate almamıştır. Kaldı ki Müslümanların ondan beklentisi objektif, önyargısız ve tarafsız olması, hakkaniyetle İslâm literatürünü, İslâm geleneğini, Hz. Muhammed'i ve hadisleri eleştirmesidir. Ancak o, böyle yapmak yerine kendini gizleyerek tarafsız ilim insanı olduğu imajı vermiş ve İslâm'ı yanlış tanıtmak için büyük çaba sarf etmiştir.

2.10. Goldziher'in Eserlerinde Döneminin Araştırma Yöntemlerini Uyguladığını İddia Etmesi

Kırbasoğlu, Müslümanların Goldziher hakkındaki olumsuz, eksik, yarım yamalak ve yanlış algılarının bir diğer sebebinin ise onun eserlerini bir asır önce yazmış olduğu gerçeğini unutmalarında yattığını söylemiştir. Kırbasoğlu, bunun farkına varıldığı takdirde Goldziher'in araştırmalarının ve vardığı sonuçların kıyamete kadar geçerli nihai sonuçlar olmadığını, hatta bu araştırmaların ve sonuçlarının birçoğunun günümüz İslâm araştırmalarında aşıldığını ve gözden geçirilerek düzeltildiğini görmelerinin mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Kırbasoğlu, Goldziher'in kendi döneminde mevcut "tarihî filolojik analiz yöntemlerini" uyguladığını, araştırmalarını o dönemde mevcut olmayan günümüz metodolojik yaklaşımları ışığında değerlendirmenin aşikâr bir anakronizm olduğunu, bu sebeptendir ki Goldziher'in çalışmalarını kendi

⁷⁹ Kırbasoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 142-143.

⁸⁰ Kırbasoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 34.

⁸¹ Mezkûr kitap Türkçeye de tercüme edilmiştir. Ignac Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er - Azmi Yüksel (İstanbul: Vadi Yayınları, 2019).

döneminin epistemolojik, terminolojik ve metodolojik şart ve gelişmeleri çerçevesinde ve ilkesel tutarlılık açısından değerlendirmenin dürüst ve etik bir yaklaşım olacağını ileri sürmüştür.⁸² Kanaatimizce Kırbaşoğlu, Goldziher'in ulaştığı bazı sonuçların önyargılı, maksatlı ve taraflı olduğunu fark ettiği halde bunu açıkça ifade etmek yerine hâlâ bunun sebebinin İslâm'a art niyetli yaklaşımından değil de o dönemde mevcut yöntemleri kullanmasından kaynaklanmış olabileceğini söylemeye çalışmıştır. Kırbaşoğlu'nun bu tespitlerinde kısmen haklı olduğu yerler elbette vardır; ancak esas mesele Goldziher'in bu metotları kullanarak ulaştığı sonuçlardır. Bir başka ifadeyle burada esas sorun, kullanılan yöntem değil, taraflı bakış açısı, "İslâm'ı heretik akım gösterme gayreti" ve kendini adadığı Yahudiliği üstün gösterme çabasıdır. Oysa böyle bir yaklaşım bilimsel araştırma yöntemlerine aykırıdır. Çünkü zihninde önceden bir şeyler kurgulamak, kurguladığı neticeyi elde etmek için hakikatleri çarpıtmak, ön kabullerle hareket etmek,⁸³ işine gelen malzemeyi almak,⁸⁴ gelmeyenlere itibar etmemek, zorakî yorumlara yönelmek ne akademik ne de ahlâkî bir tavırdır. Dolayısıyla tüm bu gerçekler ortadayken Goldziher'in o dönemde kullandığı yöntemleri gerekçe göstererek bilinçli tahriflerini ve maksatlı analizlerini görmezden gelmek, sonradan bazı yanlışlarının düzeltildiğini öne sürüp aklamaya çalışmak Kırbaşoğlu'nun Goldziher'e duyduğu derin hayranlığı bir kez daha ortaya koymaktadır, denilebilir.

2.11. Goldziher'in Eserlerini Kültür Tarihçisi Olarak Yazdığını İddia Etmesi

Kırbaşoğlu, Müslümanların Goldziher'e yaklaşımındaki problemlerinin sadece anakronizmden kaynaklanmadığını, bunun tabii bir uzantısı olarak Batı ve İslâm dünyası arasındaki "bilimsel paradigma farkını" dikkate almamaları olduğunu ifade etmiştir. O, Müslüman araştırmacıların Goldziher'in, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e vahyedildiğini kabul etmemesini, hadis alanında Müslümanların uyguladığı isnâd sistemini dikkate almamasını, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'leri gibi muteber hadis kaynaklarını eleştirmesini doğru bulmadıklarını iddia etmiştir. Kırbaşoğlu, bu gibi itirazları

⁸² Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 34.

⁸³ Kızılkaya Yılmaz, "Hegel'in Tarih Felsefesinin Goldziher'in Hadisleri Değerlendirme Yöntemine Etkisi", 235.

⁸⁴ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 182-187.

yapan Müslüman araştırmacıların Goldziher'in İslâm ülkelerindeki "hadis ulemâsı gibi" davranmak zorunda olduğunu düşünmelerinin, onun bir oryantalist olmaktan çok hadis rivâyetlerine geçmişin hatırası veya aynası gözüyle bakan bir kültür tarihçisi olduğunu ve İslâmî literatürdeki malzemeye "güvenilirlik açısından değil" de mevcut hâliyle "dönemin gelişmelerini yansıtan birer tarihî malzeme" gözüyle baktığını görememelerinin etkili olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁵ Kanaatimizce Kırbaoğlu'nun Goldziher'in "kültür tarihçisi" veya "zihniyet analizi peşinde koşan bir sosyal bilimci"⁸⁶ olduğunu söyleyerek çalışmalarında kullandığı "rivâyetlerin tarihî güvenilirliğini merkeze almamasını" normal karşılaması,⁸⁷ İslâmî literatürdeki her türlü asılsız haberi, mevzû hadisi, mitolojiyi, hurafeyi vs. kullanıp İslâm hakkında şüphe uyardırmasını, İslâm'ı yanlış tanıtmamasını makul ve mantıklı görmesi/göstermesi son derece yanlıştır. Zira kültür tarihçisi olmak Goldziher'e böyle bir hakki vermez. Çünkü bir ilim adamı şâz, garîb, uydurma, yalan veya asılsız haberlere dayanarak bilimsel çalışma yapamaz, yaparsa da bu kabul edilmez, sonuçları eleştirilir ve reddedilir. Kaldı ki ondan istenen İslâm tarihine "İslâmî dünya görüşüyle bakması" değil, ilmî tarafsızlığını koruması, bilimsel araştırma usûl ve esaslarına uyması ve "güvenilir malzeme" kullanmasıdır. Dolayısıyla Goldziher'in İslâmî literatürdeki tarihî malzemeye "güvenilirlik açısından da bakma mecburiyeti" vardır. Onun bir kültür tarihçisi olduğunu öne sürüp tarihî malzemeyi keyfine göre yorumlamasını makul karşılamak kabul edilemez. Çünkü böyle bir yöntem yazılı, görsel ve sesli medya haberciliğinde bile söz konusu değilken bilimsel araştırmalarda geçerli olması düşünülemez. Nasıl yalan haberler üzerine bina edilen haberciliğin zerre kadar değeri olmazsa zayıf, asılsız veya uydurma rivâyetlere dayanılarak yapılan akademik çalışmaların da hiçbir kıymeti harbiyesi olamaz. Çünkü gerçekleri yansıtmayan haberciliğe nasıl güvenilmezse çürük bilgilere dayalı akademik araştırmalara da itibar edilmez. Bu açıdan bakıldığında Goldziher'in kitap ve makalelerine hiçbir şekilde güvenilemeyeceği sonucu ortaya çıkar. Zira kültür tarihçisi olmak çürük malzemeyi dilediği şekilde kullanma ve İslâm'ı yanlış tanıtmaya hakkını ne Batılı ne de Doğulu bir araştırmacıya verir. Nitekim Motzki,

⁸⁵ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 35, 177, 188, 240.

⁸⁶ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 223, 230.

⁸⁷ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 47, 289.

Goldziher'in eserlerinde kullandığı haberlerin tarihî güvenilirliğini pek az sorgulamasını güçlü gerekçelerle tenkit etmiştir.⁸⁸ Motzki'nin de ifade ettiği üzere İslâm tarihinin doğru inşa edebilmesi için öncelikle kaynakların güvenilirliğinin doğru tespit edilmesi elzemdır.⁸⁹ Kaldı ki Goldziher'in bizzat kendisi Kitâb-ı Mukaddes tetkikleri ve rivâyetlerinin değerlendirilmesi aşamasında neyin sahîh-gayr-i sahîh, neyin efsane-hakikat olduğuna dikkat edilmesi gerektiğini savunmuş, delillerin doğrusunun yanlışıdan ayrılarak kendi geleceği içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemiş, ancak sıra İslâmî ilimlere ve özellikle de hadislerle gelince bu isabetli görüşünü birdenbire terk edip söylediklerinin tam tersini yapmıştır.⁹⁰ Aynı şekilde Goldziher; "*Dürüst insanlar boş laf söylemezler ve hakikatleri asla boş laflarla reddedemezsin*"⁹¹ demiş, ancak İslâmî literatürde yer alan uydurma, asılsız ve güvenilmez rivâyetlere dayanarak görüş beyan etmiş, hakikati bu tür boş laflarla reddetmeye kalkışmış ve yine kendi sözleriyle çelişmiştir. Bu bakımdan Goldziher'in çok çalışkan bir kültür tarihçisi olduğunu söyleyerek onun art niyetli girişimlerini, çelişkili sözlerini ve tutarsızlıklarını mazur göstermeye kalkışmak isabetli değildir. Dolayısıyla Goldziher'in bu vahim tahriflerini ve tenakuzlarını görmezden gelen, onun kültür tarihçisi olduğunu söyleyen ve yanlışlarını normal kabul eden Kırbaşoğlu'nun bu konuda da yanlışlığı ifade edilebilir.

Kırbaşoğlu, İslâm ulemâsının Goldziher'e kaynak kullanımı konusunda yönelttiği itirazların da doğru olmadığını, çalışmalarında her türlü kaynağı kullandığını, meselelere bir teolog gibi dogmatik ve normatif açıdan değil tamamen tarihî ve kültürel açıdan baktığını, bu nedenle de kullandığı kaynaklardaki "rivâyet malzemesinin sağlam ve güvenilir olmasının" onun için fazla bir önem taşımadığını, çünkü analizlerini sağlam-çürük ayırım yapmaksızın bu malzemenin İslâm kültürünün bir parçası olduğu gerçeği üzerinden yaptığını söyleyerek savunmuştur.⁹² Kanaatimizce Kırbaşoğlu'nun Goldziher'in sağlam ve güvenilir olmayan rivâyetleri kullanmasını bu şekilde makul karşı-

⁸⁸ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 276-277. 290.

⁸⁹ Fatma Kızıl, *Oryantalistlerin Hadislerin Menşeyini Tespite Yönelik Yöntemleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 13.

⁹⁰ Kızılkaya Yılmaz, "Hegel'in Tarih Felsefesinin Goldziher'in Hadisleri Değerlendirme Yöntemine Etkisi", 222.

⁹¹ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 80.

⁹² Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 39-40, 176.

laması, yaptıklarını haklı göstermeye çalışması uygun olmamıştır. Zira Goldziher gibi sahîh-mevzû ayırmadan önüne gelen rivâyetleri araştırmalarında kullanan birinin doğru sonuçlara ulaşması zaten beklenemez. İçine doğrularla yalanların karıştırıldığı akademik araştırmalar nasıl güvenilir sonuçlar vermezse Goldziher'in sahîh-mevzû ayırmaksızın kullandığı rivâyet malzemesiyle yaptığı incelemeler de güvenilir neticeler vermez ve bunların hiçbir ilmî değeri olamaz.⁹³ Çünkü ortada güvenilir bilgi, belge, delil, veri yoksa hakikate ulaşamaz. Zira böyle yapan birisi sahîh hadisleri uydurma hadislerle yorumlayarak sahîh hadisleri itibarsızlaştırabilir,⁹⁴ İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i çok yanlış tanıtabilir. Nitekim Goldziher'in çalışmalarında yaptığı tam olarak budur. Dolayısıyla burada ilginç olan Kırbaoğlu gibi tenkitçi zihniyeti ve eleştirel düşünceyi önemseydiğini iddia eden birisinin bütün bunları makul karşılaması ve hâlâ onu savunma cesareti gösterebilmiş olmasıdır. Diğer taraftan Kırbaoğlu, Goldziher'in İslâm üzerine araştırmalarının teolojik, oryantalistik veya misyonerlik amaçlı polemik eserlerden farklı olduğunu, zira onun İslâm geleneğine "kültür tarihçisi perspektifiyle" yaklaştığını iddia etmiştir.⁹⁵ Bize göre Kırbaoğlu bu konuda da yanılmaktadır; çünkü Goldziher çalışmalarını her ne kadar "kültür tarihçisi gibi görünerek" yapmışsa da o çok iyi yetiştirilmiş bir oryantalisttir ve amacı da her toplantısına katılıp konuşmalar yaptığı "kendisine altın madalya takdim eden cemiyetin" ona yüklediği vazife olan ilmî misyonerliktir.

Kırbaoğlu, Goldziher'in "hadis malzemesinin mantar gibi türediği" ifadesini kullanmasının nedeninin bir kültür tarihçisi olması nedeniyle olguyu tasvir olduğunu, ama bu olguya kutsal tarih gözüyle bakanların bunun altında bir bit yeniği aradığını, onların ezberlerini bozan ve hadis tarihi tasavvurlarını sarsan her görüşünü önyargılı olarak reddetmenin veya görmezden gelmenin ilmî bir tavır olamayacağını iddia etmiştir.⁹⁶ Kanaatimizce Kırbaoğlu bu hususta da hata etmektedir; çünkü Goldziher sened, isnâd, tarik, vücûh

⁹³ Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine", *İslâmiyât* 3/1 (2000), 28-31.

⁹⁴ Kutluay, "Müslüman Araştırmacıların Bazı Oryantalistlere Yönelttiği Tenkitler: Fuat Sezgin'in Goldziher Eleştirisi Özelinde", 291-292.

⁹⁵ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 215.

⁹⁶ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 262-263.

gibi kavramların ne anlama geldiğini, aslında mantar gibi türeyenin “hadis metinleri” değil “senedler” olduğunu, farklı tariklerden gelen her bir rivâyetin hadis âlimleri tarafından “bir hadis” kabul edildiğini çok iyi bildiği halde hadislerin bir anda çoğaldığını ileri sürebilmiştir. Onun böyle yapmasının nedeni hadislerin çoğunluğunun uydurulduğu ve bunlara hiçbir şekilde güvenilemeyeceği algısı oluşturmaktır.⁹⁷ Bu bakımdan Kırbaşoğlu’nun iddiasının aksine burada olguyu tasvir değil, hadis tarihini ve usûlünü yok sayma, her bir senedi ayrı hadis olarak değerlendiren hadisçilerin usûlünü görmezden gelme, bu gerçeklerden habersiz okuyucuyu yanıltma, böylece hem Hz. Muhammed’i hem de hadisleri itibarsızlaştırma faaliyeti vardır. Öte yandan Goldziher’den İslâm ülkelerindeki bir hadis ulemâsı gibi davranmasını bekleyen kimse yoktur. Ondaki beklenen ilmî tarafsızlık içinde hadis külliyatındaki ve diğer temel kaynaklardaki tarihî malzemeyi bilimsel araştırma yöntemlerini esas alarak analiz etmesi, gerçekleri çarpıtmaması ve her türlü eleştiriyi dürüstçe ve özgürce yapmasıdır. Fırkalar arasındaki temel tartışma noktalarından hareketle elde ettiği malumatlar üzerinden negatif algı oluşturmaması, “kültürel İslâm’ı eleştirdiğini” iddia ederek “İslâm dinini” karalamamasıdır. Nitekim Goldziher’in bu üslubu gerçek niyetini ele vermekte, siyasi, kelâmî ve fikhî mezhepler arasındaki polemiklerden veya tâlî kaynaklardan elde ettiği “netameli bilgilere” dayanarak İslâm’ı itibarsızlaştırmasını tenkit eden araştırmacıların tespitlerinde haklı olduğu bir kez daha ortaya çıkmış bulunmaktadır.

2.12. Goldziher’in Polimath Olduğunu İddia Etmesi

Kırbaşoğlu, Goldziher’in teoloji alanında yazıp çizen bir bilim insanı olmakla beraber entelektüel endişelerle hareket eden, evrensel insanî hedefe yönelik fikir üreten çok yönlü bir polimath olduğunu iddia etmiştir.⁹⁸ O, Goldziher’in klasik ve çağdaş dönemdeki pek çok oryantalistin mikro ve nano düzlemdeki araştırmalarından farklı olarak İslâm’ın yeryüzündeki rolüne dair makro düzlemde derin bakış açısına sahip olduğunu, bu yüzden de oryantalizm içerisinde İslâmbilim’in (Islamwissenschaft) kurucusu kabul edildiğini,

⁹⁷ Müsteşriklerin isnâdı yok saymalarıyla ilgili bk. Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015), 172-174; Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta*, 145-166.

⁹⁸ Kırbaşoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 38.

onu pek çok oryantalistten ayıran ve düşünür yapan yönünün bu geniş bakış açısı ve mukayeseli dinler tarihî perspektifi olduğunu, İslâmbilim diye açtığı yeni alanın “dinler arası mukayeseli çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıkan tamamen bilinçli bir tercihten ve derin felsefeden” kaynaklandığını ileri sürmüştür.⁹⁹ Bize göre de Goldziher'in keskin bir zekâ ve olağanüstü hafızaya sahip çok çalışkan bir oryantalist olduğu muhakkaktır. Ancak onun doğru haberlerin içine asılsız olanları da katarak İslâm'ı tahrife çabaladığı da ayrı bir gerçektir. Eğer o iddia edildiği gibi dürüst bir düşünür olsaydı sakîm rivâyetlere dayanarak çarpıtmalar yapmaz, bilimsel araştırma ilkelerine sadakatten ayrılmaz, hakikatlerin er ya da geç bir gün ortaya çıkacağını düşünerek hareket ederdi. Dolayısıyla bu yaptıkları onun dürüst bir düşünür olmadığını, aksine fanatik biri olduğunu göstermekte, yeteneklerini idealleri uğruna kullanan ve atalarının dini Yahudiliğe hizmetten ayrılmayan “müfrit/mutaassıp bir müsteşrik” olduğu şeklindeki kanaatimizi güçlendirmektedir.

Kırbaoğlu, Goldziher'in kuru bir akademisyen, memur zihniyetli bir teolog ya da insanî amaçlardan uzak fildişi kulelerde düşünce üreten biri olmadığını, Batı'da İslâm araştırmaları alanındaki yerini belirlemek için başvurulabilecek en uygun nitelendirmenin onun “İslâm kültür ve düşünce tarihî araştırmacısı” olduğunu, ancak bunun da sadece kendisinin nihaî hedefi olan evrensel monoteizm idealini gerçekleştirmeye yönelik araçsal bir nitelik arz ettiğini, dolayısıyla onu oryantalist olarak nitelendirmenin de çok yanıltıcı olabileceğini iddia etmiştir.¹⁰⁰ Kanaatimizce Kırbaoğlu'nun Goldziher'in İslâm kültür tarihî araştırmacısı olduğunu, evrensel monoteizm hedefini gerçekleştirmek için bu araştırmaları yaptığını, dolayısıyla ona oryantalist bile denilemeyeceğini söyleyerek savunması isabetli değildir. Zira Kırbaoğlu, zihninde Goldziher'e verdiği yüksek payeler nedeniyle âdeta onu göklere çıkartıp melekleştirilmiş, onunla ilgili temennilerini bilimsel tespitler diye sunmuş, öyle ki 1889'da Stockholm'da icra edilen VIII. Uluslararası Müsteşrikler Kongresi'nde oryantalizm alanında sergilediği üstün başarılar nedeniyle büyük altın madalyaya layık görülen, Batı'da ve Doğu'da kendisine “Müsteşriklerin şeyhi (شيخ المستشرقين)” lakabı verilen bir müsteşrike “oryantalist” denilemeyeceğini

⁹⁹ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 36-37. Akgün de İslâmbilimin kurucusu kabul edildiğini kaydetmiştir. Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 59.

¹⁰⁰ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 38-39.

bile iddia edebilmiştir. Kırbaşoğlu'nun bu tavrı Goldziher'e duyduğu derin hayranlığı bir kez daha göstermekte ve ilmî tarafsızlığını yitirdiğine delâlet etmektedir.

2.13. Goldziher'in Doğu Gezisini Siyasî Misyonla Yapmadığını İddia Etmesi

Kırbaşoğlu, Goldziher'in "Doğu gezisine bir bakan tarafından gönderildiğini,¹⁰¹ gittiği yerlerde resmî makamlar tarafından karşılandığını, verilen görevleri yerine getirdiğini, yolculuk sonrası mezkûr bakana rapor sunduğunu ve siyasî misyonla hareket ettiğini" delilleriyle ortaya koyan çalışmaları¹⁰² "yazdıklarının bilimsel değeri fevkalade tartışmalı araştırmalar" şeklinde nitelerek itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca o, bu iddiaların gerçeklerle alakası olmayan, önyargılı olmaktan kaynaklanan spekülasyonlar olduğunu, zira günlüklerinde bu iddiaları doğrulayacak açık ve kesin deliller bulunmadığını ileri sürmüştür.¹⁰³ Kanaatimizce Kırbaşoğlu'nun bu savunusu Goldziher'e duyduğu hayranlığı bir kez daha göstermekte, onunla ilgili Müslümanların yaptığı çalışmaları küçümsediği ve hiçbir değer vermediği şeklindeki görüşümüzü teyit etmektedir. Ayrıca Kırbaşoğlu'nun Goldziher'in yaptığı gezinin delillerini sadece onun günlüklerinde araması, diğer kaynakların verdiği "müdellet bilgilere hiç itibar etmemesi"¹⁰⁴ ilmî tarafsızlığını yitirdiğini, işine gelen kanıtları alıp gelmeyenleri yok saydığını ortaya koymaktadır. Böyle bir tavrın nitelikli ilim insanı tavrı olamayacağı ve akademik camiada eleştiri konusu olacağı muhakkaktır.

2.14. Goldziher'in İslâm Dünyasındaki Bağımsızlık Hareketlerini Desteklediğini Söylemesi

¹⁰¹ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 135-136, 161.

¹⁰² Hatiboğlu, "Goldziher, Ignaz", 14/103; Hatiboğlu, "Yakındoğu Seyahatine Dair Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İlk İslâm Dünyası Tecrübesi", 154; İbrahim Hatiboğlu, "Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikrî Etkileşimi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim)*, Muhammed Hamidullah'ın Aziz Hatırasına 2/3 (2002), 107-121.

¹⁰³ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 55.

¹⁰⁴ Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, 26-29; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 190-191.

Kırbaoğlu, Goldziher'i övmek ve Müslümanların ona iyi gözle bakmalarını sağlamak için onun "İslâm dünyasındaki bağımsızlık hareketlerini desteklediğini" ifade etmiştir.¹⁰⁵ Kırbaoğlu, böyle bir cümleyi kurarken aslında onun Osmanlı Devleti'nin bölünüp parçalanmasını, küçük devletçiklere ayrılmasını, Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasını, hilafetin ortadan kaldırılmasını, Müslümanların güçsüzleştirilip sömürüye açık hâle getirilmesini istediğini fark dahi edememiştir.¹⁰⁶ Bu bütünsellikten uzak "literal/lafızcı/atomcu/parçacı okuma" ve Goldziher'in esas niyetini fark edememe hâli eleştirel düşünceyi önemsediyi sürekli tekrarlayan bir akademisyene yakışmasa gerekir. Görüldüğü üzere müellif, Goldziher savunusu yaparken ona duyduğu hayranlık nedeniyle pek çok tarihî hakikati gözden kaçırmış, bu oryantalistin bir asır önce kendini gizlemeyi çok iyi başararak Filistin'de Yahudi devletinin kurulması için çalıştığını, Osmanlı hâkimiyetine karşı Arap millî harekâtını dil, kültür ve ideoloji açısından desteklediğini,¹⁰⁷ Müslümanların hâmesi olan Osmanlı Devleti'nin parçalanması politikasına fikrî planda hizmet ettiğini, İslâm'a hiç de iyi gözle bakmadığını anlayamamıştır. Çünkü Goldziher'in İslâm dünyasındaki bağımsızlık hareketlerini desteklediğini söylemek tam da bu anlamlara gelmektedir. Ancak yazar, onun bağımsızlık hareketlerini desteklemesini olumlu bir şey zannetmiş, yapılanı masumane bir hareketmiş gibi göstermiş, Goldziher'in bağımsızlık hareketlerini desteklediğini ifade ederek ümmet-i Muhammed'e verdiği zararı "farkında olmadan kendisinin de itiraf ettiğini, hatta onayladığını ve çok büyük bir yanlışa imza attığını" fark dahi edememiştir. Diğer taraftan Goldziher, Osmanlı'da bağımsızlık hareketlerini desteklerken Siyonist hareket içinde bir aktivist olarak yer almamış, fakat Filistin'de Yahudi devletinin kurulması çabalarına fikrî manada destek olmuştur. Dolayısıyla Goldziher'in Siyonist hareketle doğrudan ilişki içinde bulunmayışını gerekçe göstererek, Filistin'de üç dinin mensuplarının barış içinde yaşamalarını istediğini öne sürerek,¹⁰⁸ onun "Osmanlı Devleti'nin yıkılışında önemli rol oynayan milliyetçilik akımlarına verdiği alenî

¹⁰⁵ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 55.

¹⁰⁶ Yaşar Dilek, *Oryantalist Ignaz Goldziher'in Hayatı ve Hz. Muhammed Tasavvuru*, 37.

¹⁰⁷ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 50.

¹⁰⁸ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 95.

desteği” ve Osmanlı idaresine yaptığı “keskin eleştirileri” görmemek de isabetli olmasa gerektir.

2.15. Goldziher’in İslâm’da Kadının Yerine Dair Yanlış Telakkileri Düzelttiğini İddia Etmesi

Kırbaçoğlu, Goldziher’in İslâm’ın kadının itibarına Cahiliye çağındakine nispetle bir tekâmül kazandırdığını, fakat “erkeklerle nispetle daha aşağı bir sosyal mevki verdiğini”, zira onların “Kadınlar cehennem sâkinlerinin ekseriyetini teşkil ederler” ve “Akılda ve dinde noksan olanlar”¹⁰⁹ diye tanıtıldığını söylediğini ifade etmiştir. Kırbaçoğlu, Goldziher’in kurduğu ilk cümlelerin “İslâm’a saldırdığı” iddiasına delil olarak kullanılmaya elverişli görünse de pasaj bütün olarak ele alındığında çıkan sonuçların tamamen aksi yönde olacağını, kaldı ki İslâm’da kadının rolüne dair olumsuzluk içeren ifadelerin Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinde zaten yer aldığını, bu tür ifadeleri gören birisinin farklı bir sonuca ulaşmasını beklemenin aşırı iyimserlik olacağını, buna rağmen Goldziher’in kadın aleyhine görünen bu tür rivâyetlere bakarak İslâm’da kadının mevkiine dair tamamen olumsuz bir tablo çizmediğini, hatta bir kültür tarihçisi olarak bu durumun İslâm’a has olmadığını dipnotta belirttiğini, kurduğu son cümlede İslâm’da kadının yerine dair yaptığı olumlu vurgularla genel kanaatini özetlediğini, konunun sonlarına geldiğinde bile hâlâ İslâm’da kadının yerine dair yanlış telakkileri düzeltmekle meşgul olduğunu söyleyerek onu savunmaya devam etmiştir. Kırbaçoğlu, Goldziher’in kadın konusunda tamamen İslâm geleneğiyle uyumlu çizgi izlediğini ve “Batı’daki geleneğe dair yanlış tasavvurları” düzeltmek için didindiğini kaydetmiştir.¹¹⁰ Kanaatimizce Kırbaçoğlu, Goldziher’in oluşturmak istediği “İslâm’ın kadına erkeklerle nispetle daha aşağı sosyal mevki verdiğini” şeklindeki algıyı fark edememiş, büyük resmi gözden kaçırmış, ağaçlara bakarken ormanı görememiş, kadınlarla ilgili kurduğu olumlu cümlelere bakarken vermek istediği esas mesajı algılayamamıştır. Üstelik Kırbaçoğlu, Goldziher böyle düşünse bile

¹⁰⁹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Hayz” 6; “Zekât”, 44; “İmân”, 21; “Küsûf”, 9; “Nikâh”, 88; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “İmân”, 132; “Kusûf”, 17; “İdeyn”, 8.

¹¹⁰ Kırbaçoğlu, *Goldziher’i Anlamak*, 274-276. Konuyla ilgili bilgi için bk. Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 249-252.

Sahîhayn'daki mezkûr rivâyetleri gören birisinin farklı bir sonuca ulaşmasını beklemenin iyimserlik olacağını söyleyerek ona hak vermeye bile çalışmıştır. Yazar, aslında İslâm'ın temel kaynağı Kur'ân'da ve onu tebliğ ve tebyîn eden Hz. Peygamber'in sahîh sünnetinde böyle şeyler olmadığını, doğru yorumlanmayan hadis rivâyetlerine bakılarak yapılan İslâm eleştirisinin haklı olmayacağını, İslâm'ın erkeklere nispetle kadına daha aşağı mevki verdiği iddiasının gerçeklerle örtüşmeyen maksatlı ve önyargılı analizler olduğunu ifade etmeyerek hata etmiştir. O, her oryantalistin mutlaka temas ettiği "İslâm'ın kadına hiçbir değer vermediği" iddiasına Goldziher'in de diğerlerinden daha sofistike, kurnazca, sinsice ve epey yer ayırarak işlemesini gözden kaçırmıştır.

3.Kırbaoğlu'nun Goldziher'e Yönelmek Zorunda Kaldığı Bazı Tenkitler

Kırbaoğlu, çalışmasında her ne kadar Goldziher'i savunmak için olağanüstü gayret göstermişse de onun da savunmakta zorlandığı ve eleştirmek mecburiyetinde kaldığı bazı noktalar olmuştur. Bunlara birkaç örnek verebiliriz. Mesela o, Goldziher'in Arapçada namaz ibadetini ifade eden bir kelime olmadığı için Hz. Muhammed'in "salât" kelimesini Hıristiyanlıktan ödünç aldığını iddia etmesini¹¹¹ tenkit etmiş, "bu konuda daha derin ve geniş araştırmalar yapılması gerektiğini, kesin bir karar vermenin doğru olmayacağını" belirtmiştir.¹¹² Müellif, Goldziher'in Safâ-Merve tepeleri arasındaki hızlı yürüme âdetinin Câhiliyeden kalma olduğunu söylemesini de doğru bulmamış, bu iddianın "harici bir benzerlikten öteye geçmeyen iyi temellendirilmemiş bir varsayım olduğunu" kaydetmiştir.¹¹³ Kırbaoğlu, Goldziher'in matem uygulamalarında vefat eden için süslenmenin terk edilmesinin (ihdâd) üç günden fazla sürdürülmemesi gerektiğini bizzat Hz. Peygamber'in değil İslâm'ın yasakladığını söylemesini de -eğer tercümeden kaynaklanan bir durum yoksa- oldukça problemleri göründüğünü söylemiş ve bu yasağı Kur'ân'ın değil Hz. Peygamber'in koyduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Goldziher, *İslâm Kültürü Araştırmaları*, 1/79.

¹¹² Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 183.

¹¹³ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 209.

¹¹⁴ Kırbaoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 211.

Yazar, Goldziher'in "Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et"¹¹⁵ hadisinin "müşrik menşeli bir Arap meseli olabileceğine dair tahmininde"¹¹⁶ isabet kaydedemediğini, zira bu tahminini güçlendirmek için verdiği örnekte zalim-mazlum ikilisinin geçmiş olmasının bu rivâyetin bir meselin hadisleştirilmesinden ibaret olduğunu ileri sürmek için yeterli karine teşkil edemeyeceğini belirtmiştir.¹¹⁷ Kırbaşoğlu, Goldziher'in Muhammed b. İshâk (ö. 151/768) ve Vekî' b. Cerrâh'ın (ö. 197/812) "hadislerin yazımına karşı çıktıklarına dair görüşlerini" tabakât kitaplarına dayanarak vermesini eleştirmiş, "Goldziher'in her iki âlimin yazılı eserleri olduğunu unuttuğunu veya atlamış görüldüğünü" kaydetmiştir.¹¹⁸ Kırbaşoğlu, Goldziher'in Buhârî'nin *es-Sahîh*'ini İslâm'da ortaya konulmuş ilk musannef olarak nitelemesinin de hata olduğunu,¹¹⁹ bu hatayı izah etmenin çok zor olduğunu, zira daha üç-beş sayfa önce Buhârî'nin *es-Sahîh*'inden önce yazılmış musannef türü eserlerden bizzat kendisinin bahsettiğini, şu halde onun bir zuhûlünden ya da baskı hatasından söz etmenin de mümkün görünmediğini, onun bu kadar açık bir hataya düşmesinin önceki sayfalarda verdiği bilgiler ışığında pek de mantıklı olmadığını, dolayısıyla bu durumu bir fikir değişikliği olarak yorumlamanın da doğru olmayacağını, ortada "teknik bir sorun olup olmadığından emin olmanın" yerinde olacağını söylemiş ve Goldziher'in bu büyük hatasını tevil etmek için çok uğraşmıştır.¹²⁰

Sonuç

Goldziher, çalışmalarını her ne kadar "İslâm kültür ve düşünce tarihi araştırmacısı" gibi görünerek yapmışsa da "o çok iyi yetiştirilmiş bir oryantalisttir"; davasına ölene kadar hizmet etmiş, kendisinden sonra gelen pek çok müsteşriki de etkilemiştir. Oryantalistlerin genelinin İslâm'a iyi gözle bakmadığı ve İslâm'ı kötü göstermek için çalıştıkları malumdur; ancak öyle olmayan

¹¹⁵ Buhârî, "İkrâh", 7; "Mezâlim", 4; Müslim, "Birr", 62; Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Fiten", 68.

¹¹⁶ Goldziher, *İslâm Kültürü Araştırmaları*, 2/218.

¹¹⁷ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 256.

¹¹⁸ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 260.

¹¹⁹ Sezgin de Goldziher'i bu konuda tenkit etmiştir. M. Fuad Sezgin, "Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer b. Râşid'in Câmi'i", *Türkiyat Mecmuası* 12 (1955), 117.

¹²⁰ Kırbaşoğlu, *Goldziher'i Anlamak*, 263.

müsteşrikler de vardır. Dolayısıyla oryantalistleri toptancı bir yaklaşımla övmek ne kadar ifrat ise toptancı yaklaşımla kötölemek de o denli tefrittir. Goldziher de dâhil olmak üzere tüm oryantalistler hakkında kanaat belirtirken mümeyyiz olmak, faydalı hizmetleri olanları takdir ederken maksatlı, art niyetli ve önyargılı davrananları da bilimsel araştırma yöntemlerine sadık kalarak ve muknâ delillere dayanarak tenkit etmekten de çekinmemek gerekir.

Kırbasoğlu, Goldziher'in İslâm geleneğini "din" gibi gösterip İslâm'ı değersizleştirmesine itiraz etmemiş, İslâm geleneğindeki her türlü asılsız haberi, mevzû hadisi, mitolojiyi, hurafeyi vs. kullanarak İslâm'ı itibarsızlaştırmasına göz yummuştur. Ancak hadislerle ilgili isabetli değerlendirmeleri olduğunda onu hemen methetmiş, bir asır önce yapılan bu tespitlerin seviyesine bugün bile çıkamayan ulemâ olduğunu söylemiş, fakat hadislerle ilgili yanlış analizleri olduğunda onun "bir kültür tarihçisi" olduğunu, rivâyet malzemesine bakıp ayna tuttuğunu, ondan bir İslâm âlimi gibi davranmasını beklemeye hiç kimsenin hakkının olmadığını ifade edip onu savunmayı sürdürmüştür.

Kırbasoğlu, Goldziher'e beslediği derin hayranlık nedeniyle onu gerçek manada tanıyamamış, duyguları onu yanıltmış, sağlıklı analizler yapmasını engellemiş, eleştirel düşüncüyü önemsediğini iddia etmesine rağmen Goldziher'in tespitlerine "eleştirel gözle, seçici dikkatle, kritik-analitik ve bütüncül" bakamamıştır. Kırbasoğlu, söz konusu Goldziher olunca aşırı iyimser tavır takınmış, bilinçli tahriflerini ve teşmilci yaklaşımını görmezden gelmiş, üstelik ona haksızlık yapıldığını iddia ederek ilmî tarafsızlığına ve akademik saygınlığına gölge düşürmüştür, İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i çok yanlış tanıtan bir oryantalisti aklamaya çalışırken onu "mazlum" bile ilan edebilmiştir. Bütün bunlar dikkate alındığında Kırbasoğlu'nun "*Goldziher'i Anlamak*" isimli kitabının başlığı muhtevayı yansıtmamaktadır. Bu bakımdan çalışmanın adının "*Goldziher'i Savunmak*" şeklinde değiştirilmesi hem kitabın yazılış maksadına hem ruhuna hem de muhtevasına daha uygun olacaktır.

Sonuç olarak, ilerleyen yıllarda Goldziher hakkında yapılacak daha kapsamlı ve nitelikli ilmî araştırmalarla onun yanlışları, bilinçli tahrifleri, maksatlı analizleri, önyargılı değerlendirmeleri, algı oluşturma çabaları daha net ortaya konulabilecektir. Bu bakımdan onun bir kaç eserini okuyarak veya ona hayran kişilerin yaptıkları taraflı çalışmaları merkeze alarak tepkisel, duygusal ve

yüzeysel değerlendirmelerde bulunmak, adı geçen müsteşrikin Müslümanlar tarafından yanlış anlaşıldığını, ona büyük bir haksızlık yapıldığını, aslında onun çok iyi bir İslâm ve Müslüman dostu olduğunu, gerçek saf İslâm'ı aradığını, evrensel insanî hedefe yönelik fikir üreten bir polimath olduğunu iddia etmek isabetli olmasa gerektir.

Kaynakça

- Akdemir, Salih. "Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 179-210.
- Akgün, Hüseyin. *Goldziher ve Hadis*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Canikli, İlyas. "Ignaz Goldziher'in 'İslâm Kültürü ve Araştırmaları I-II' Eseri Bağlamında Hz. Peygamber ve Hadisler Hakkındaki Görüşlerine Yeniden Bakış". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 339-364.
- Çap, Sabri. "Goldziher ve Schacht'ın Hadislerin Yazılması ve Tedvinine Dair Görüşlerinin Kökenleri". *Modern Dönemde Hadis ve Babanzâde Ahmed Naîm*. ed. İbrahim Özçoşar vd. 233-262. İstanbul: Divan Kitap, 2022.
- Goldziher, Ignaz. *el-Akîde ve's-şerâ' fi'l-İslâm*. çev. Muhammed Yusuf Mûsâ vd. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısırî, 1946.
- Goldziher, Ignaz. *Hadis Kültürü Araştırmaları*. ed. Hüseyin Akgün. Ankara: Otto, 2020.
- Goldziher, Ignaz. *İslâm Kültürü Araştırmaları*. çev. Cihad Tunç. 2 Cilt. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Goldziher, Ignac. *Klasik Arap Literatürü*. çev. Rahmi Er - Azmi Yüksel. İstanbul: Vadi Yayınları, 2019.
- Görgün, Tahsin. "Goldziher, Ignaz (Metodu)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/105-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Görmez, Mehmet. "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine". *İslâmiyât* 3/1 (2000), 11-31.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Yakındoğu Seyahatine Dair Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İlk İslâm Dünyası Tecrübesi". *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2002 Adapazarı*. 153-158. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikrî Etkileşimi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim), Muhammed Hamidullah'ın Aziz Hatırasına* 2/3 (2002), 107-121.
- Hatiboğlu, Mehmet Said. "Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine". *İslâmî Araştırmalar* 6/2 (1992), 105-113.
- Hatiboğlu, Mehmet Said. "Goldziher, Ignaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/102-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hourani, Albert. *Islam in European Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Kırbaoğlu, M. Hayri. *Goldziher'i Anlamak*. PDF: y.y., 2021. Erişim 30 Mart 2023. <http://www.hayrikirbasoglu.net/>.
- Koçyiğit, Talat. "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1967), 43-55.
- Kutluay, İbrahim. "Müslüman Araştırmacıların Bazı Oryantalistlere Yönelttiği Tenkitler: Fuat Sezgin'in Goldziher Eleştirisi Özelinde". *III. Uluslararası Ahmed Hani Sempozyumu (İslâm Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat Sezgin), (5-6 Ekim 2019, Ağrı) Bildiriler Kitabı*. ed. Adem Yerinde. 288-306. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Kızıl, Fatma. "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/2 (2009), 45-62.

- Kızıl, Fatma. *Oryantalistlerin Hadislerin Menşeiini Tespite Yönelik Yöntemleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2020.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. "Goldziher'in Hadise Yaklaşımını Belirlemesi Açısından Erken Dönem İslâm Toplumunu Tasavvuru". *Darulfunun İlahiyat [İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 32/2 (2021), 421-456.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. "Hegel'in Tarih Felsefesinin Goldziher'in Hadisleri Değerlendirme Yöntemine Etkisi". *İnsan ve Toplum Dergisi* 11/3 (2021), 215-248.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Sezgin, M. Fuad. "Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer b. Râşid'in Câmî'i". *Türkiyat Mecmuası* 12 (1955), 115-134.
- Sezgin, M. Fuad. "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti". *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 2/1 (1956-1957), 19-36.
- Sibâi, Mustafa. *es-Sünne ve mekânetuhâ fi't-teşrî'l-İslâmî*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1398/1978.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *el-Câmî'u's-sahîh (Sünenü't-Tirmizi)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Yaşar Dilek, Aysun. *Oryantalist Ignaz Goldziher'in Hayatı ve Hz. Muhammed Tasavvuru*. İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları, 2021.
- YAZICI, Hafize. "A Study on the Historical Foundations of Jewish Orientalism: Ignaz Goldziher Example/Yahudi Oryantalizminin Tarihi Temelleri Üzerine Bir Araştırma: Ignaz Goldziher Örneği". *HADITH* 5 (2020), 105-147.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.

Yücel, Ahmet. *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.

Yücel, Ahmet. "Oryantalistlerin Hadis ve Sünnet'e Yaklaşımları". *İslâm Geleceğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*. ed. Bünyamin Erul. 553-590. İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020.